
BISERICA EVANGHELICĂ DIN TEACA, JUD. BISTRIȚA NĂSĂUD. CERCETĂRI ARHEOLOGICE.

Daniela MARCU ISTRATE

Așezată în centrul localității, pe un platou delimitat spre N de pâraul Dipșa, biserica evanghelică din Teaca este un monument de o frumusețe deosebită, extrem de interesant din punct de vedere arhitectural datorită numeroaselor elemente originale pe care le-a conservat de-a lungul secolelor.

Biserica este o bazilică cu trei nave, un cor format dintr-o travee pătrată și o absidă poligonală, iar fațada de vest este articulată de un masiv turn clopotniță. În exterior este sprijinită de contraforturi, iar pe latura de nord a corului se află o sacristie. Nava are lungimea de 15,82 m și lățimea totală de 14 m din care navelor laterale le revin câte 2,5 m. Navele sunt despărțite prin trei perechi de stâlpi de secțiune hexagonală, pe care se descarcă bolțile ogivale ale colateralelor. Nava centrală este acoperită cu o boltă barocă și luminată deasupra colateralelor prin câte trei ferestre pe fiecare latură, cu exteriorul în arc frânt iar interiorul bipartit cu deschideri trifore și muluri lobate în jurul unei rozete. Colateralele au fost luminate de asemenea prin câte trei ferestre gotice, bipartite sau simple, din care se păstrează doar cele de la extremitatea de est, spre cor. Biserica are trei accese: cel principal prin turnul de V, cu un portal monumental în arc frânt, bogat articulată, cu trei retrageri succesive, și două deschideri laterale cu portal în arc frânt simplu (latura de N) respectiv cu un portal dreptunghiular cu lintelul descărcat pe console arcuite (latura de S). Corul are o lungime în ax de 9,52 m și o lățime de 6,81 m.

Deși se consideră că teritoriul pe care s-a dezvoltat localitatea Teaca (magh. Theke, germ. Tekendorf) a fost colonizat la începutul sec. XIII, prima mențiune documentară a localității datează din 1318¹, și la această dată putem presupune că deja comunitatea beneficia de un lăcaș de cult. Puțin mai târziu, în 1332-1335 este înregistrat preotul Valentin din Teaca, care plătește dijma papală în cadrul Arhidiaconatului Ózd. Alte informații documentare pe parcursul secolelor XIV-XVI se referă la istoria generală a localității, fără a face o trimitere directă la biserică². În sfârșit, în 1688 sunt menționate în centrul târgului Teaca “biserica și școala înconjurată cu un zid de incintă”³. Din sec. XVII știrile sunt mai numeroase: în 1753 interiorul bisericii a primit un aer baroc prin realizarea unei noi bolți peste nava centrală, iar în 1828 s-au realizat tribune în navele laterale⁴, ceea ce a impus deschiderea unor accese spre etajul acestora din exterior, pe fațada de V a bisericii.

Deși până în prezent nu a constituit obiectul unei cercetări speciale, biserica din Teaca este deseori menționată în literatura de specialitate⁵, fiind considerată un bun exemplu pentru perioada de tranziție de

¹ O istorie detaliată a localității în excelenta monografie a d-nei Ilse Schließleder-Fronius, *Tekendorf in Nordsiebenbürgen. Ortsmonographie*, Salzburg 1989.

² Sinteza acestor izvoare la Hermann Fabini, *Atlas der siebenbürgisch-sächsischen Kirchenburgen und Dorfkirchen*, 1998, 458.

³ Idem, p. 740.

⁴ Datorită acestor intervenții bolțile gotice pot fi văzute numai la nivelul etajului tribunelor, parterul acestora fiind acoperit cu bolți baroce.

⁵ Indexul acestei literaturi la H. Fabini, *op.cit.*, p. 741.

la stilul romanic la cel gotic, ceea ce din punct de vedere cronologic înseamnă sfârșitul secolului XIII și prima jumătate a secolului XIV.

Virgil Vătășianu menționează bazilica de la Teaca în contextul bisericilor din partea de NV a Transilvaniei care au fost influențate de șantierul cistercian de la Cârța, pe același palier cronologic cu bisericile din Sic, Bistrița (biserica minoriților) și Rodna, toate de la sfârșitul secolului al XIII-lea cu modificări ulterioare. Autorul menționează că bazilica era “probabil înzestrată cu aceleași caractere, dar (este n.n.) nestudiată și nepublicată încă”⁶.

Vasile Drăguț datează biserica în primele decenii ale secolului XIV, considerând că “structura basilicală asociată cu masivitatea și sobrietatea formelor și cu proporțiile reduse ale deschiderilor constituie o evidentă referință la fondul romanic tradițional”⁷. În schimb urmele de pictură din colaterala de sud, identificate ca aparținând “Martiriului celor zece mii”, sunt datate în secolul XV⁸.

Hermann Fabini plasează construirea bisericii la sfârșitul secolului XIII/ prima jumătate a secolului XIV, în seria bisericilor care se individualizează față de etapa romanică prin “absida poligonală, contraforturi⁹ și limbajul gotic al deschiderilor și detaliilor de pietrărie”¹⁰. Ulterior autorul revine sintetizând părerea dominantă a specialiștilor și delimitează două etape de construcție: 1. în secolul al XIV-lea s-a construit o bazilică gotic timpurie, cu navele despărțite prin arcade circulare, un arc de triumf circular și pictură murală parțială; 2. în sec. XV o serie de intervenții au imprimat monumentului aerul gotic târziu care poate fi ghicit și astăzi sub haina barocă: bolțile ogivale din colaterale, cheile de boltă din cor decorate cu rozetă și cruce dublă, ferestre cu muluri traforate, absida poligonală a corului și turnul clopotniță de pe latura de V¹¹.

Începând din 1997 biserica de la Teaca a fost inclusă în Programul Național de Restaurare al Ministerului Culturii, iar procedura premergătoare întocmirii proiectului de restaurare a inclus și cercetările arheologice desfășurate în octombrie-noiembrie 1997¹². Principalele obiective urmărite au fost stabilirea evoluției planimetrice și cronologice a monumentului, caracterizarea tehnică a clădirii existente și identificarea traseului zidului de incintă: pentru aceasta au fost realizate 19 secțiuni, 13 în exterior și 5 în interior¹³. (pl. I)

Cercetările arheologice au constatat că biserica de la Teaca a fost construită într-o singură etapă și a suportat până în prezent modificări planimetrice minore, dintre care cea mai semnificativă a fost adăugarea turnului de V. Deși săpătura a fost relativ restrânsă, se poate considera o certitudine faptul că nu există urmele unei etape romanice distincte. (pl. III)

⁶ Virgil Vătășianu, *Istoria artei feudale în Țările Române*, 1959, p. 115-117 și o mențiune despre existența picturilor murale la p. 775.

⁷ Vasile Drăguț, *Arta gotică în România*, 1979, p. 38-39.

⁸ Idem, *op.cit.*, p. 264, nota 117.

⁹ În legătură cu apartenența contraforturilor la un anumit stil a se vedea discuție mai amplă la Eugenia Greceanu, *Date noi asupra arhitecturii romanice din zona centrală a Transilvaniei*, în vol. *Pagini de veche artă românească. De la origini până la sfârșitul secolului al XVI-lea*, 1970, p. 279.

¹⁰ Hermann und Alida Fabini, *Kirchenburgen in Siebenbürgen*, 1985, p. 65

¹¹ H.Fabini, *Atlas...*, p. 740-741.

¹² Pentru faptul că a asigurat condițiile materiale necesare acestei cercetări sunt recunoscătoare d-lui ing. Radu Popescu, la vremea respectivă director economic la CPPCN București. Pentru sprijinul esențial în organizarea și derularea șantierului arheologic exprim întreaga mea recunoștință față de dl. dr. Corneliu Gaiu. Pentru rolul important pe care și l-a asumat în coordonarea tehnică a săpăturilor mulțumesc încă o dată kolegei și prietenei Iosefina Postăvaru, istoric de artă. Proiectul de restaurare s-a întocmit în anii 1997-1998 sub coordonarea arh. Șerban Popescu Dolj și a ing. Dan Ionescu cărora le aduc și pe această cale mulțumiri pentru înțelegerea acordată.

¹³ S 1 (5x2 m); S 2 (2x2 m); S 3 (15x1,5 m); S 4 (2x2 m); S 5 (20x15 m); S 6 (30x2 m); S 7 (16,5x1,5 m); S 8 (13x2 m); S 9 (14x2 m); S 10 (2x2 m); S 11(10x2 m); S 12(25x2 m); S 13 (9x2 m); S 14 (3,5x3,5 m); S 15 (14x2 m); S 16 (20,5x1,5 m); S 17 (5x1,5 m); S 18 (2x2,5 m); S 19 (5x1,5 m). În interior săpătura a fost limitată de existența unor plăci din beton pe care nu le-am putut înlătura; în plus în cor a trebuit să ținem seama de existența altarului și a unei strane de sec. XVII alipită peretelui de N.

1. EVOLUȚIA BISERICII

1.1. Etapa I. Biserica a fost construită pe un mic platou ușor înălțat față de împrejurimi, delimitat spre N de valea pârâului Dipșa: acest amplasament preferențial a determinat și orientarea construcției puternic deviată spre N. Planimetria inițială a fost identică cu cea de astăzi – cu excepția absidei care a fost refăcută în secolul nostru pe amplasamentul vechi. Prima biserică a fost așadar o bazilică cu absidă poligonală, contraforturi exterioare și sacristie pe latura de N a corului. (pl. III/1) Navele laterale erau despărțite de nava centrală prin stâlpii actuali, așezați pe fundații independente: datorită faptului că ritmul acestor fundații nu a fost bine corelat cu ritmul arcelor, pe parcursul lucrărilor de construcție s-au impus o serie de compromisuri privind în primul rând relația dintre elevația și infrastructura stâlpilor¹⁴ (pl. IV/1), în al doilea rând punctele de descărcare a bolților din colaterale, care se caracterizează printr-o ușoară asimetrie, și în al treilea rând modul de descărcare a arcelor dintre nave, mai exact a primei perechi de arce dinspre E¹⁵. Aproximările de acest gen, ascunse sub intervențiile baroce și sub straturi succesive de tencuieli, au sugerat specialiștilor existența etapei romanice. Deschiderea arcului de triumf a rămas neschimbată¹⁶ (pl. VII/8), la fel forma și dimensiunile corului a cărui absidă era însă mai puțin decroșată decât cea actuală¹⁷.

În exterior biserica a fost prevăzută cu contraforturi, câte trei pe laturile de N și S corespunzând fiecărei perechi de stâlpi, la colțurile de V ale navei iar la altar la intersecția laturilor absidei. Colțul de NE era asigurat de sacristie, iar cel de SE a fost singurul lăsat fără sprijin, ceea ce ne determină să credem că adăugarea capelei sudice a fost prevăzută încă din timpul edificării bazilicii. Fațada de vest era articulată de un rezalit proeminent în care trebuie să fi fost montat portalul principal – sau cel puțin care a fost prevăzut cu acest scop¹⁸. Tot din construcție au fost realizate cele două intrări laterale pe laturile de N și S, dispuse simetric între primele două perechi de stâlpi. Pe latura de N a corului a fost înălțată o sacristie, ale cărei fundații sunt țesute cu fundațiile bisericii, respectiv ale colateralei de nord și corului¹⁹.

Fundațiile acestei etape sunt realizate din bolovani de piatră de dimensiuni mici și medii înecați într-un mortar hidraulic de culoare gălbui-roșcată, extrem de dur. Limita dintre fundație și elevație este marcată printr-un decroș exterior îngust (0,10-0,25 m) (pl. IV/4), iar în cor fundația este decroșată și la interior cu 0,25 m în medie (pl. IV/2). Nivelul de construcție²⁰ variază în imediata apropiere a clădirii între -1 m²¹ în partea de E și -1,45 m pe laturile de N și S, iar față de acesta șanțurile de fundare au fost adâncite destul de constant cu 1,40 m.

Suprafața pe care urma să fie construită biserica a fost nivelată la -1,50 m, constructorii adâncindu-se direct în solul viu, cu excepția unor zone restrânse în care au fost intersectate depuneri preistorice. În

¹⁴ Fundația stâlpului de SV prezintă un decroș minim, iar cea de NV are un decroș lat de 0,25 m, care a rezultat de fapt din descentrarea stâlpului

¹⁵ Arcele nu s-au putut racorda direct la stâlpi, ca în celelalte cazuri, și pentru echilibrarea distanței a fost necesar un artificiu de zidărie care a căpătat forma unei console. Sondajele de parament au confirmat faptul că avem de-a face cu unele greșeli de proiectare a construcției și nu cu etape diferite.

¹⁶ A fost cercetat pilonul de N al arcului triumfal, așezat pe o fundație masivă, țesută cu fundațiile bisericii. Talpa fundației se află la -2,75 m, iar nivelul de construcție, marcat prin decroșul fundației, la -1,37 m. Soclul stâlpului constă dintr-un bloc masiv din piatră, peste care a fost așezat un element profilat.

¹⁷ Fundațiile originale ale absidei, cercetate pe laturile de N și S ale corului actual, indică un decroș de 0,30-0,50 m.

¹⁸ A fost cercetată partea de S a acestei fațade. Rezalitul este țesut cu peretele colateralei de S, caracteristicile zidărilor și talpa fundațiilor fiind identice.

¹⁹ Latura de N depășește cu 0,80 m limita colateralei. Sacristia a avut din construcție o intrare din cor, cea de pe latura de E fiind ulterioară; fundația laturii de E este continuă iar pragul a funcționat la limita superioară a acesteia, la -0,85-0,90 m.

²⁰ Nivelul de construcție este marcat în general printr-o lentilă subțire de mortar amestecat cu fragmente de piatră, păstrată doar sporadic în imediata apropiere a clădirii, acolo unde nu s-au săpat gropi de morminte. În absidă nivelul de construcție este marcat de un strat gros de moloz, a cărui limită superioară, la -1,48 m, corespunde cu decroșul fundației.

²¹ Cotele menționate în text sunt raportate la linia de nivel stabilită de proiectant, aflată cu 1 m mai sus decât pragul intrării în turnul de V. Legenda straturilor este unică pentru întreaga săpătură.

cazul în care pe suprafața în discuție au existat urmele unor locuiri intermediare, cel puțin medieval timpurii, acestea au fost eliminate de sistematizarea exterioară care a precedat construirea bisericii. În interiorul navelor prima pardoseală²² a fost realizată din cărămidă așezată pe un pat din mortar²³ (pl. IV/1-3). Pardoselile au fost refăcute în câteva rânduri, re folosindu-se cărămida întregă și completându-se lipsurile: creșterea nivelului de călcare în urma acestor intervenții a fost însă destul de mică, de numai 10-15 cm. Pragul portalului de S a fost amenajat la limita superioară a fundației, la -1,45 m, probabil printr-o șapă de mortar care a egalizat materialul de construcție. Și aici nivelul a crescut apoi treptat printr-un singur strat de umplutură.(pl. IV/1)

În cor nivelul de călcare după încheierea construcției s-a stabilizat la -1,20/1,25 m, ulterior el fiind înălțat într-o singură etapă la -1,10 m²⁴ (pl. IV/2). În partea centrală a arcului de triumf diferența de nivel dintre navă și cor a fost rezolvată printr-o treaptă realizată din bolovani mari de piatră așezați pe un pat de mortar. Pragul sacristiei a evoluat în paralel cu nivelul de călcare din cor, de la -1,20 m, unde s-a aflat inițial, la -0,95 m înălțat printr-o zidărie din cărămidă. (pl. VII/8)

În linii mari cele de mai sus constituie caracteristicile principale ale monumentului edificat în veacul al XIV-lea.

1.2. Etapa II. Adosarea unui turn pe fațada de vest și a unei încăperi pe latura de S a corului, și construirea zidului de incintă. (pl. III/2) Aceste adaosuri trebuie să fie aproximativ contemporane și realizate la scurtă vreme după edificarea bisericii. O serie de argumente pledează în favoarea acestor afirmații: caracteristicile tehnice ale structurilor, faptul că nivelele de construcție suprapun solul viu fără să fi intervenit depuneri medievale, și cel mai important, faptul că cimitirul contemporan bazilicii se situează la oarecare distanță de turn și încăperea sudică, respectiv în perimetrul delimitat de zidul de incintă. Dacă între etapele I și II s-ar fi scurs un interval mai mare de timp, atunci cu siguranță trebuiau să existe morminte suprapuse de clădirile etapei II. Elemente certe de datare nu au rezultat din săpătură, dar pe fereastra situată la primul nivel al turnului, deasupra intrării principale, este inscripționat anul 1425, ceea ce ne îndreptățește să fixăm etapa II în cel de-al treilea deceniu al sec. XV.

Turnul de vest a fost cercetat parțial în exterior, pe latura de sud la intersecția cu biserica. Construit ulterior acesteia, turnul are fundații masive, realizate din bolovani mari de piatră înecați într-un mortar nisipos extrem de friabil, adâncite într-un strat de lut alb-gri până la -3,04 m²⁵. Laturile de N și S prelungesc rezalitul portalului aliniindu-se la limita interioară a acestuia; în exterior fundația are un traseu neregulat, determinat în mare măsură de șanțul de fundare care s-a adâncit oblic. (pl. VI/3,4) În momentul în care a fost executată fundația laturii de S a turnului scara în spirală care asigură accesul la etajele superioare nu era proiectată: ulterior s-a revenit pentru îngroșarea fundației turnului în dreptul scării, realizându-se o fundație nouă, superficială, alipită celei deja existente. Pentru construirea laturii de E partea interioară a rezalitului portalului a fost spartă iar în zona intrării fundația bisericii a fost înlocuită cu o fundație nouă, dublă ca lățime, destinată să susțină cele patru nivele ale turnului²⁶. Pragul a fost

²² La începerea săpăturilor în biserică coexistau o dușumea din scânduri, o placă de ciment în zona colateralelor și un paviment din lespezi mari de piatră în zona centrală. Pardoseala din cărămidă s-a păstrat *in situ* lângă latura de vest a bisericii, pe o lățime de aproximativ 1 m, într-o zonă în care nu s-au efectuat înmormântări. Fragmente au fost găsite și în alte puncte ale săpăturii, dar pe cea mai mare parte a suprafeței pardoseala a fost dislocată de gropile mormintelor.

²³ În general cărămizile sunt aproximativ pătrate cu dimensiunile 22,5x22x4,5 cm sau 20x16,7x4,5 cm, dar accidental s-au folosit și cărămizi dreptunghiulare cu dimensiunile 25x13x4/5 cm.

²⁴ Limita celei mai vechi tencuieli din cor se află la -1,13 m, ceea ce oferă două posibilități de interpretare: fie partea inferioară a peretelui a rămas netencuită pe o înălțime de 0,7-0,13 m, fie corul a funcționat o perioadă netencuit. În momentul în care a fost realizată tencuiala atunci s-a reamenajat și nivelul de călcare la -1,10 m.

²⁵ Nivelul de la care a fost construit turnul coincide cu acela al bisericii, la -1,50 m. În momentul în care s-au efectuat săpăturile interiorul turnului era acoperit cu o placă groasă de ciment astfel că nu au fost posibile investigații. Presupunem că nivelul de călcare interior era cu 0,15-0,20 m mai ridicat decât în nave, accesul fiind asigurat printr-o treaptă.

²⁶ În exterior limita dintre fundație și elevație este marcată printr-un decroș substanțial, la -1,45 m. În interior limita superioară a fundației se află la -1,36 m, marcată printr-un decroș lat de 10 cm.

amenajat inițial la -1,24 m, ulterior fiind înălțat la -1 m printr-o placă de ciment așezată pe un strat de umplutură. În ambele etape trecerea spre navă s-a realizat prin intermediul unei trepte: la începerea săpăturilor acest rol era preluat de o lespede de piatră a cărei parte superioară se afla la -1,12 m. (pl. IV/3)

Capela. Pe latura de sud a corului a fost construită o încăpere cu dimensiunile interioare 4,60x2,80/3 m: fundația sudică a fost adosată umărului navei iar latura de est s-a alipit contrafortului care marchează începutul absidei. (pl. 5/5) Încăperea a avut infrastructura realizată din bolovani de piatră de dimensiuni medii legați cu un mortar friabil gălbui nisipos, zidăria subterană fiind realizată într-un șanț îngust a cărui limită inferioară a coborât la -1,95 m, cu o lățime ce nu a depășit 0,70-0,80 m. A fost construită la scurtă vreme după biserică deoarece șanțul ei de fundare se adâncește în solul viu iar umplutura caracteristică cimitirului în mod evident o ocolește. Încăperea a servit foarte probabil drept capelă funerară, iar sub nivelul ei de călcare a fost improvizat un osuar într-o groapă simplă²⁷.

Zidul de incintă. În jurul bisericii, la o distanță medie de 10-11 m, a fost construită o incintă de formă ovală, cu ziduri de lățime variabilă între 0,80 și 1 m, sprijinită pe partea de nord, spre pârâul Dipșa, de contraforturi. Zidăria subterană, în limitele în care a fost observată, este foarte asemănătoare cu cea a turnului, din bolovani de piatră și mortar gălbui nisipos²⁸.

Ruina incintei a fost identificată în majoritatea secțiunilor exterioare, și din unirea acestor puncte s-a reconstituit un traseu aproximativ oval, din care lipsește doar închiderea din partea de vest²⁹. (pl. I; pl. V/4-5; pl. IV/4) Direcția zidului la limita de V a săpăturii (aceeași cu limita de vest a clopotniței) indică foarte clar că incinta se închidea în fața turnului, la o oarecare distanță de acesta. În harta lui Honterus din 1532 biserică este reprezentată însă cu zidul de incintă care se închide cu un turn masiv, astfel că fațada de V a acestuia rămâne vizibilă. (pl. II/1) Turnul are o mică deschidere la primul nivel, în rest peretele este plin, iar acoperișul conic se prelungește cu un vârf ascuțit foarte înalt. Deși lipsesc unele amănunte (precum gura de tragere în formă de cheie întoarsă) teoretic ar fi posibil ca acesta să fie turnul clopotniță al bisericii, dar practic este cert că zidul de incintă nu avea cum să-l lase vizibil. Trebuie să admitem cu titlu de ipoteză existența unui turn de poartă situat în fața turnului clopotniță astfel încât acesta să devină invizibil. Pe aceeași hartă incinta pare să fie prevăzută cu alte 2 turnuri amplasate la E, încadrând oarecum simetric biserică, reprezentate ca două construcții dreptunghiulare fără acoperiș (eventual cu acoperiș în pupitru?), duble ca înălțime față de incintă: nici una dintre acestea nu a fost localizată.

Din același plan remarcăm faptul că incinta propriu-zisă este foarte înaltă astfel încât obținează în totalitate biserică – altfel spus este un adevărat zid de apărare.

1.3. Etapa III: demolarea încăperii sudice și a zidului de incintă. Deși se consideră că zidul de incintă a fost demolat în 1870³⁰, concomitent cu școala veche³¹, după părerea noastră această operațiune

²⁷ Capela funerară trebuie să fi fost o prezență constantă în anturajul bisericilor catolice, indiferent sub ce formă se va fi împlinit: o construcție total independentă la o oarecare distanță de biserică, eventual legată în zidul de incintă, așa cum se întâmplă la Hărman și Sânpetru (jud. Brașov – cercetări inedite ale autoarei) sau la Moșna (jud. Sibiu – cercetări inedite ale autoarei), sau o construcție lipită de biserică într-o etapă ulterioară așa cum s-a procedat la Daia (D. Marcu, Biserica reformată de la Daia, jud. Harghita. Cercetări arheologice – SCIVA, 49, 2, 1998, p. 157-181) sau la Chilieni (jud. Covasna – cercetări inedite ale autoarei). În toate aceste cazuri a doua funcție a capelei era cea de osuar, indiferent dacă pentru aceasta exista o încăpere separată (precum subsolul la Hărman și Sânpetru) sau o simplă groapă săpată în pământ sub pardoseală.

²⁸ Șanțul de fundare s-a adâncit în solul viu până la -2,15 m maxim.

²⁹ Săpătura s-a oprit pe linia fațadei vestice a turnului, care este aproximativ aceeași cu linia șoselei asfaltate ce străbate localitatea.

³⁰ H. Fabini, *Atlas...*, p. 741.

³¹ Singurele urme de construcții care pot fi atribuite școlii vechi au fost identificate pe latura de răsărit, dar în afara zidului de incintă. Dacă a existat o construcție în interiorul incintei ovale – așa cum se menționează la 1666, fie a dispărut fără să lase urme, fundațiile ei fiind superficiale, fie a fost amplasată în colțul nordic al incintei, pe suprafața care nu a fost cercetată tocmai deoarece s-a considerat că nu este un amplasament bun pentru o clădire, foarte aproape de albia pârâului. Se poate lua în calcul și varianta ca școala să fi fost construită de fapt în afara incintei istorice, ulterior aceasta fiind modificată într-o formă sau alta (extinsă, sau cu o adăugire) pentru a include noua clădire. Pe un plan din 1770 este într-adevăr marcată o construcție în sectorul nordic, la o distanță destul de mare de incintă.

s-a desfășurat mai devreme, la sfârșitul sec. XVII sau în prima jumătate a sec. XVIII. Din consistentul strat nisipos cu care a fost ridicat nivelul terenului în exteriorul incintei a fost recuperată o monedă din 1665, iar la limita dintre această nivelare și molozul răspândit pe suprafață din demolarea incintei o monedă din 1699. Pe de altă parte materialele descoperite în săpături se concentrează în sec. XVI-XVII, veacurile următoare fiind prea slab reprezentate pentru o locuire continuă de aceeași intensitate. Zidăria a fost scoasă până la talpa fundației, astfel că în majoritatea săpăturilor nu s-a găsit de fapt decât amprenta. Demolarea s-a realizat într-un șanț larg, iar molozul rezultat a fost răspândit pe suprafață în special spre exterior, cu această ocazie terenul din jurul bisericii fiind adus la aceeași cotă. Stratul de moloz suprapune și umplutura cimitirului semn că odată cu eliminarea incintei înhumările în cimitirul exterior au încetat, ceea ce a atras după sine pierderea funcțiunii pentru capela de pe latura de S a corului. Aceasta trebuie să fi fost demolată aproximativ în aceeași perioadă. (pl. IV/4; pl. V/4)

Este posibil ca după demolarea incintei vechi și scoaterea cimitirului din funcțiune spațiul din jurul bisericii să fi fost reorganizat prin construirea școlii și a unui zid scund care a înconjurat ambele clădiri. Pe un desen care reflectă starea de dinainte de 1870 (pl. II/3) biserica este într-adevăr înconjurată de un astfel de zid, un fel de gard din zidărie tencuită, extrem de scund; capela de pe latura de S nu mai există, în schimb o clădire cu două nivele în axul absidei aparține desigur școlii. Acestea trebuie să fie structurile care s-au demolat în 1870.

1.4. Etapa IV: demolarea și refacerea absidei. (pl. III/3) La începutul sec. XX absida³² a avut probleme de rezistență, astfel că în 1909 a fost demolată aproape complet: pe laturile de N și S au fost păstrate 1-2 asize la baza fundației, iar pe celelalte 3 laturi zidăria a fost demolată integral, materialul fiind probabil refolosit. (pl. V/2,3; pl. VI/1,2) Pe latura de N demolarea în adâncime a început la 0,25 m distanță de peretele sacristiei, astfel încât acesta să nu fie afectat, iar pe latura de S se păstrează din fundația originală un segment lat de 0,65 m la E de contrafort. Șanțurile de demolare au avut o lățime maximă de 0,80 m de la elevația absidei, îngustându-se în adâncime până la 0,50 m. (pl. V/4) Astfel fundațiile noi au fost de fapt clădite în șanțuri largi, din bolovani de piatră relativ uniformi în asize regulate cu șape subțiri de mortar. (pl. V/3) Față de lățimea originală a fundației de 1-1,10 m, absida a fost refăcută cu fundații mai subțiri, late de numai 0,65 m, care au fost așezate însă pe o centură din beton înaltă de aproximativ 1 m (pl. V/2). Această concepție s-a aplicat și în cazul contraforturilor, care au devenit mai scurte cu 0,50-0,60 m. În 1929³³ această parte a clădirii a fost din nou demolată (de această dată numai până la nivelul solului actual, puțin mai sus decât nivelul de călcare) de unde a fost refăcută din cărămidă.

2. STRATIGRAFIA generală a sitului este relativ simplă, întrucât straturile depuse în timpul primei etape de construcție suprapun direct solul viu, cu excepția unor mici suprafețe interioare unde au fost intersectate depuneri neolitice reprezentate printr-un strat de lut negru cu pietriș și pigment ceramic. (pl. IV-VI) Solul viu este un lut maroniu feros, iar la adâncimi mai mari apare un lut gri deschis curat. În aceste soluri naturale se adâncesc șanțurile de fundare și gropile mormintelor, cărora le este caracteristică o umplură de pământ negru purtat cu rare fragmente de piatră, pigment de mortar și fragmente de oase. Acest strat, cu o grosime maximă de 1,50 m și aspect uniform în care nu putem distinge decât rareori gropile mormintelor, este suprapus pe cea mai mare parte a suprafeței exterioare de molozul rezultat din demolarea zidului de incintă, respectiv de o nivelare cu lut amestecat cu fragmente de țiglă, cărămidă, și rare fragmente de piatră făcută cu scopul de a uniformiza nivelul de călcare în jurul bisericii pe o suprafață care iese din perimetrul incintei cu aproximativ 10 m. Lângă biserică această nivelare este suprapusă direct de intervențiile de refacere a absidei, urmate de alte umpluturi recente.

În momentul construirii incintei și în cea mai mare parte a funcționării ei nivelul de călcare era mai coborât în exterior decât în interior. În exterior terenul a fost amenajat cu un strat de pietriș nivelat direct

³² Prima travee a corului nu a suportat nici un fel de intervenție în zona fundațiilor și în partea inferioară a suprastructurii, așa cum s-a considerat până în prezent - H. Fabini, *Atlas...*, p. 741.

³³ Cele două etape de intervenție se disting cu ușurință în structura zidărilor și configurația terenului în imediata apropiere a fundațiilor. Datele de 1909 și 1929 au fost preluate după Ilse Schließleder-Fronius, *op.cit.*, p. 195.

pe solul viu, care indică o pantă destul de accentuată dinspre N spre S, iar la mijlocul sec. XVII acest nivel a fost crescut artificial cu o umplutură nisipoasă amestecată cu mult pietriș care atinge o grosime maximă de 0,70 m pe latura de S. Peste această umplutură s-a realizat o nivelare cu moloz de cărămidă până la -1,35 m, cotă de la care se va opera demolarea incintei.

În interiorul bisericii gropile mormintelor, adâncite în solul viu sau în stratul preistoric, sunt căpăcuite de o umplutură din moloz afânat cu fragmente de cărămidă și piatră, care a rezultat din intervențiile asupra pardoselilor din cărămidă și a fost utilizată apoi ca pat pentru pardoseala găsită la începerea săpăturilor.

3. CIMITIRUL. În cursul săpăturilor au fost cercetate 57 de morminte, și s-a stabilit că săparea acestora a provocat distrugerea altor 11 morminte: rezultă că pe suprafața investigată au fost operate în decursul timpului 68 de înhumări. (pl. I) Mormintele se concentrează în mod evident pe partea de sud a bisericii, la o distanță variabilă de structurile zidite, și doar accidental apar pe laturile de E și N, foarte probabil din cauza pantei destul de accentuate și a vecinătății pârâului. O densitate destul de mare se constată și în interiorul bisericii. În umplutură au apărut deseori pietre de dimensiuni mari, de formă neregulată dar tinzând spre un dreptunghi pronunțat: considerăm că acestea, fixate în pământ în poziție verticală, erau folosite pentru semnalizarea anumitor morminte. Proporțional însă, acest obicei trebuie să fi fost destul de restrâns, ceea ce justifică de altfel și dezordinea generală în care erau săpate gropile, astfel că marea majoritate se intersectează în unghiuri diverse. Suprapunerile ordonate sunt accidentale, fiind evident că nu există grupări de genul cuiburilor familiale. De obicei scheletele dezvelite în cursul unei înmormântări sunt distruse, oasele fiind aruncate la întâmplare în umplutura gropilor; rareori acestea sunt tratate cu mai multă atenție, eventual adunate în pachet la picioarele noului mormânt sau peste acesta.

Orientarea mormintelor este extrem de interesantă: din totalul de 57 morminte, numai 13 au ținut cont de punctele cardinale, orientându-se V-E, iar alte 25 de morminte s-au orientat paralel sau aproximativ paralel cu biserica, SV-NE. În sfârșit 18 morminte sunt orientate perpendicular pe biserică, NV-SE, și în general acestea sunt datate după Reformă, deși în spațiile foarte importante cum ar fi interiorul bisericii sau în exterior în imediata vecinătate a zidurilor, cu certitudine orientarea era determinată în primul rând de spațiul disponibil, semnificația amplasamentului conținând mai mult decât regula orientării. Mormintele sunt repartizate uniform pe suprafață și, cu o singură excepție, cele orientate N-S le suprapun pe cele orientate V-E.

Gropile mormintelor nu au putut fi observate decât în câteva cazuri în interiorul bisericii: ele erau simple, de formă dreptunghiulară cu colțurile mai mult sau mai puțin rotunjite. În exterior, ca de altfel și pe cea mai mare parte a suprafeței interioare, densitatea înhumărilor a transformat pământul într-un fel de groapă comună cu umplutură uniformă. Presupunem că majoritatea înhumărilor au fost realizate în sicrie din lemn: în săpătură au apărut frecvent cuie și colțare din fier care foloseau la construirea sicriului, dar urme de lemn nu s-au păstrat decât în interior, în exterior fiind complet distruse de aciditatea crescută a solului. Totuși câteva schelete stau într-o poziție care indică înhumarea în giulgiu, imediat după moarte, înainte de apariția rigidității: acestea au umerii ridicați, capul căzut pe o parte și coloană puternic arcuită în formă de S.

Scheletele sunt fără excepție întinse pe spate, cu picioarele întinse și paralele. Pozițiile brațelor sunt extrem de variate: întinse pe lângă corp (10 schelete + 2 nesigure), îndoite din coate în unghi drept cu antebrățele alăturate pe abdomen sau la partea superioară a bazinului (9 schelete), brațul drept întins pe lângă corp, brațul stâng ușor pliat cu antebrățul oblic peste bazin (4 schelete), brațul drept întins, brațul stâng pliat cu antebrățul oblic peste abdomen, palma spre umărul drept (1 schelet), brațul drept îndoit în unghi drept cu antebrățul la partea superioară a bazinului, brațul stâng în unghi obtuz cu antebrățul oblic peste bazin (4 schelete), brațul drept în unghi obtuz cu antebrățul oblic peste bazin, brațul stâng întins pe lângă corp (3 schelete și 2 nesigure), ambele brațe îndoite în unghi obtuz cu antebrățele oblic peste bazin (7 schelete), și brațul drept în unghi ascuțit cu antebrățul oblic peste abdomen, brațul stâng în unghi obtuz cu antebrățul oblic peste bazin (1 schelet). Poziția brațelor s-a stabilit cu certitudine în 39 de cazuri, și parțial în

4 cazuri. Pozițiile nu sunt specifice unei anumite orientări. Din cele 18 morminte orientate NV-SE s-a stabilit poziția brațelor în 15 cazuri: 4 au brațele întinse pe lângă corp, 3 au brațul drept îndoit cu antebrațul oblic peste bazin iar brațul stâng pe lângă corp, 3 au ambele brațe îndoite cu antebrațele alăturate peste abdomen, 2 au antebrațele oblic peste bazin, și celelalte 3 au fiecare câte o poziție distinctă.

Așa cum este obișnuit în cimitirele comunităților săsești, inventarul mormintelor este extrem de sărac: la 2 morminte s-a găsit închizători din sârmă de cupru de tipul “moș și babă”, care nu oferă nici un fel de indiciu cronologic. (M6 și M25). M 20 a fost înmormântat cu mai multe obiecte de podoabă, dar și acestea sunt atipice. Din umplutură au fost recuperate destul de multe fragmente ceramice care se datează din sec. XIV până în sec. XVIII.

Delimitarea cronologică a cimitirului se deduce astfel din caracteristicile generale ale sitului, în care se include și evoluția structurilor zidite. Cimitirul s-a transferat în jurul noii biserici cel mai probabil la începutul secolului al XV-lea, după ce clădirea era realizată cu toate adaosurile sale, respectiv turnul de V și capela de pe latura de S a corului, și de asemenea zidul de incintă era edificat. Așa se explică faptul că cimitirul s-a dezvoltat strict în perimetrul delimitat de zidul de incintă. Materialele recuperate din umplutura mormintelor datează cu precădere din sec. XVI-XVII, mai rar din sec. XVIII. Presupunem că după 1700 densitatea înmormântărilor a scăzut foarte mult și în cursul veacului următor cimitirul s-a transferat treptat pe amplasamentul de astăzi.

4. MATERIALE. Comparativ cu dimensiunile săpăturilor inventarul descoperit este destul de modest, concentrându-se în special în perioada sec. XVI-XVIII. Nu au fost identificate complexe închise, toate materialele recuperându-se din umplutură, rulate de numeroasele gropi de morminte. Cu excepții ne semnificative, cele mai vechi materiale datează din secolul al XIV-lea, confirmând ocuparea sitului în această perioadă, iar cele mai recente, destul de puține de altfel, din sec. XVIII-XIX. Cantitativ predomină fragmentele ceramice provenind din spargerea unor vase de uz comun, și, mai puțin, din demontarea unor sobe. Dintre obiectele speciale cel mai important este un inel de sigiliu din argint, cu chatonul circular având în negativ un motiv geometric (?) încadrat într-un cerc (pl. VII/1); descoperit din păcate în umplutură, la numai -0,35 m sub nivelul actual de călcare, inelul poate fi datat ipotetic în sec. XVI. Inventarul mormintelor se reduce la 2 inele simple (pl. VII/2, 3), de tipul verighetă, un fragment de cercel și câteva închizători de tip “moș și babă” (pl. VII/5). Un fragment dintr-un creuzet (pl. VII/4) și câteva pipe aparținând cel mai probabil sec. XVII-XVIII (pl. VII/6, 7) încheie lista atât de săracă a acestor obiecte.

Ceramica. Cu excepția câtorva fragmente preistorice (catalog 1/1; pl. VIII/1) și a unui fragment dintr-un vas care aparține foarte probabil sec. VI-VII (catalog 1/2; pl. VIII/2), ceramica se încadrează în secolele XIV-XVIII, predominant fiind intervalul secolelor XVI-XVII³⁴. Marea majoritatea a fragmentelor prezintă suprafețe simple, fără decor și fără un tratament special. Abia din sec. XVI se înmulțesc fragmentele smălțuite mai ales în interior, cu smalt de culoare verde sau maro întins peste un strat de angobă. Ceramica sec. XIV-XV este lucrată din pastă de calitate medie, degresată în general cu mult nisip și frecvent cu pietricele, iar arderea este fără excepție oxidantă, gama coloristică derulându-se de la roșu la brun în funcție de gradul de ardere. Din punctul de vedere al formelor predomină oalele borcan cu buza arcuită și marginea simplă, prevăzută în exterior cu guler mai mult sau mai puțin proeminent. (catalog 5,9; pl. VIII/6,7,14,15). Deseori apare și buza îngroșată cu marginea arcuită în exterior și alveolată sau doar crestată (catalog 6,8,10; pl. VIII/8, IX/1,2), a cărei existență se prelungește în sec. XVI în forme mai complicate (catalog 14,15; pl. IX/ 3,4,6). Dintre exemplarele timpurii menționăm și partea superioară a unei căni cu deschiderea ușor evazată și marginea puțin trasă spre exterior (catalog 4; pl. VIII/4).

³⁴ Ceramica medievală și premodernă din Transilvania constituie domenii nemeritat de puțin explorate. Pentru o imagine de ansamblu asupra tipologiei acestui material în spațiul intracarpatic a se vedea: Benkő Elek, *A középkori Keresztúr- szék régészeti topográfiája*, Budapest, 1992. Benkő Elek, Demeter István, Székely Attila, *Középkori mezőváros a Székelyföldön*, 1997, p. 50-56. Pentru stadiul cercetărilor privind ceramica din sec. XVI-XVII un studiu critic este semnat de Szöcs Peter Levente, *Probleme privind datarea și cronologia ceramicii de secol XVI-XVII din Transilvania*, în *Arheologia Medievală*, III, 2000, p. 5-10.

Databile larg în sec. XV-XVI sunt fragmente din două vase de dimensiuni mai mici cu gâtul ferm arcuit, marginea simplă evazată spre exterior, decorate pe umăr sau în zona mediană cu striuri paralele (catalog 11,12; pl. VIII/9,10).

Din sec. XVI menționăm fragmente din mai multe castroane cu marginea lătită spre interior (catalog 19; pl. IV/11) sau puternic albiată cu guler alveolat (catalog 20; pl. IX/12), oale cu secțiuni pretențioase, decorate cu alveole pe buză sau în partea inferioară în jurul fundului (catalog 16,18; pl. IX/8, 10), având în general lăcașul pentru capac bine conturat (catalog 17; pl. IX/9). În sfârșit secolul al XVII-lea este și el bine reprezentat (catalog 23-26; pl. X/1, 3, 5, 7).

Cahlele. Cu excepția unui fragment de cahlă oală cu deschiderea rectangulară și secțiune simplă, databil în sec. XV-XVI (catalog 27; pl. IX/13), toate celelalte fragmente de teracote aparțin secolelor XVI-XVIII, iar din punct de vedere decorativ se încadrează în tipurile comune cunoscute pentru Transilvania în acest interval³⁵. Formal predomină categoria cahlilor plăci cu picior de montare scurt, alături de care apar și fragmente din piese de colț (catalog 40; pl. XI/7), de soclu (catalog 33; pl. XI/6) și de coronament (catalog 36; pl. XI/2). Cele mai multe fragmente au aversul acoperit cu smalțuri aplicate peste angobă, culoarea dominantă fiind verde. Din sec. XVI remarcăm un fragment dintr-o piesă concavă (catalog 29; pl. XI/3), și alte câteva fragmente de cahlle păci cu picior scurt, cu un decor vegetal-floral individualizat (catalog 28, 30-32; pl. XI/1, 4, 5, 9). Din sec. XVII menționăm în primul rând cunoscutele plăci cu decor de tip tapet constând din figuri geometrice care încadrează motive vegetal-florale stilizate (catalog 35,37,38; pl. XII/3,5) sau din arce de cerc suprapuse descriind câmpuri în care sunt redată rozete geometrizzate (catalog 34; pl. XII/2)³⁶. Un fragment decorat cu personaje este cel mai târziu din această serie, din sec. XVIII-XIX. (catalog 41; pl. X/7). O piesă mai rară aparține tubulaturii de dirijare a fumurilor unei sobe și poate fi datată ipotetic în sec. XVI-XVII (catalog 42; pl. XII/1)³⁷.

5. CONCLUZII. Prima biserică edificată de coloniștii occidentali la Teaca s-a aflat pe locul cimitirului actual³⁸: ea nu a fost cercetată dar putem presupune că a fost o clădire de mici dimensiuni ridicată la puțină vreme după întemeierea localității, în sec. XIII. În veacul următor s-a început construirea unei biserici mai mari amplasată în centrul localității, sub forma unei bazilici cu trei nave, cor cu absidă poligonală și sacristie pe latura de N. Îmbinarea unor elemente arhaice, cum ar fi planul bazilical cu nave laterale scunde și înguste care creează proporții ce pot fi atribuite romanului, cu elemente specific gotice din diferite faze ale acestui stil, cum sunt portalurile, ferestrele, sau planimetria părții de răsărit, trădează un șantier provincial în care foarte probabil s-au întâlnit meșteri de proveniență și formație diverse. După părerea noastră în stadiul actual al cercetărilor nu există suficiente argumente

³⁵ Pentru o imagine de ansamblu asupra acestui material: Benkő Elek, Ughy Istvan, *Székelykeresztúri kályhacsempék, 15-17. század*, 1984. Daniela Marcu, *Cahle medievale din Transilvania, sec. XIII-XVII*, teză de doctorat, Cluj-Napoca, 1998. Daniela Marcu, *Cahle medievale din Transilvania. Colecția Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei*, în Satu Mare. Studii și comunicări, 2002, sub tipar.

³⁶ Cahlele plăci cu decor de tip tapet sunt extrem de răspândite începând din a doua jumătate a sec. XVI, dominând categoric repertoriul sec. XVII. Ele continuă să fie produse și folosite și în sec. XVIII, în forme extrem de geometrizzate și simplificate, ușor de recunoscut. Pentru analogii a se vedea: Gazda Clara, *Figuralis kályhacsempék a sepsiszentgyörgyi múzeum gyűjteményében*, în Aluta, I, 1969, p. 281-286. Molnar, Stefan și colab., *Însemnari pe marginea cercetărilor de la castelul feudal de la Lăzarea (jud. Harghita) în ActaMP*, II, 1978, p. 105-115. Daniela Marcu, *Sobele de cahlle din Mănăstirea Vaca (sec. XVII) în Ars Transilvaniae*, II, 1992, București, p. 169-194. Paraschiva Victoria Batariuc, Eugen Pescaru, *Cahle descoperite la Germisara (Geoagiu Bai, jud. Hunedoara)*, în *Sargetia*, XXVI, 1995-1996, 1, p. 391-417. Daniela Marcu, Adrian Andrei Rusu, *Cahle din secolele XV-XVII descoperite la Zlatna, jud. Alba*, în *AM*, III, 2000, p. 219-242.

³⁷ Fragmentele de acest tip sunt destul de rare – probabil și datorită faptului că adesea pot fi confundate cu olanele. Pentru analogii putem menționa o piesă de la Vințu de Jos (D. Marcu, *Cahle medievale din Transilvania, sec. XIV-XVII, fig. 190/2*) și alte câteva fragmente de la Cristuru Secuiesc (Benkő Elek, Demeter István, Székely Attila, *op. cit.*, p. 56-63).

³⁸ Biserica veche este localizată în cimitirul actual al comunității. Ilse Schließleder-Fronius notează că atunci când sunt săpate gropi de morminte adesea sunt intersectate fundații vechi, dar nu s-au făcut cercetări. Ilse Schließleder-Fronius, *op. cit.*, p. 195.

pentru a coborî datarea în secolul XIII, dar o analiză detaliată a componentelor artistice ale clădirii trimite mai degrabă la cea de-a doua jumătate a veacului XIV. Biserica și-a desăvârșit planul în primele decenii ale secolului XV prin adăugarea unui impunător turn clopotniță pe fațada de vest și a unei capele funerare pe partea de sud, un pandant al sacristiei³⁹. Aproximativ în aceeași perioadă a fost construit și zidul de incintă. În această formă biserica se încadrează doar parțial în peisajul arhitectural religios din jurul Bistriței, dominat în mod evident de biserica sală cu absidă poligonală, cu sau fără turn vestic. Planimetric ar putea fi comparată doar cu biserica de la Lechința, în cazul în care s-ar dovedi că aceasta a avut un plan bazilical sau cel puțin cele două nave existente au fost construite în aceeași etapă.⁴⁰

Cu excepțiile menționate în paginile anterioare, bazilica de la Teaca a conservat până astăzi cele mai importante dintre caracteristicile sale, fiind un minunat exemplu de clădire monumentală religioasă ridicată de o comunitate săsească din Transilvania, aflată în plin avânt economic și spiritual.

6. ANEXE

6.1 Catalogul materialelor

CERAMICA

1. Perete de vas din pastă semi-grosieră, lucrat cu mâna, ardere oxidantă incompletă. Decor: brâu lipit decorat prin impresiuni. Preistoric. (pl. VIII/1).
2. Fund de vas lucrat din pastă grosieră degresată cu nisip și materie organică, ardere inoxidantă. Decor: impresiuni neregulate realizate cu sfoara. Sec. VI-VII. (pl. VIII/2).
3. Fragment de vas din pastă degresată cu nisip, ardere oxidantă, urme de smalt verde în interior. Sec. XIV-XV. (pl. VIII/5).
4. Fragment de vas lucrat din pastă fină, ardere oxidantă completă. Sec. XIV-XV. (pl. VIII/4).
5. Fragmente de vase lucrate din pastă de calitate medie degresată cu nisip fin, ardere oxidantă. Sec. XIV-XV. (pl. VIII/6, 7, 14).
6. Fragment de vas din pastă grosieră degresată cu multe pietricele, ardere oxidantă incompletă. Sec. XIV-XV. (pl. IX/1).
7. Fragment de vas lucrat din pastă degresată cu nisip, ardere oxidantă. Sec. XV. (pl. VIII/3).
8. Fragment de vas lucrat din pastă degresată cu nisip fin, ardere oxidantă. Sec. XV. (pl. VIII/8).
9. Fragment de vas lucrat din pastă degresată cu nisip ardere oxidantă. Sec. XV. (pl. VIII/15).
10. Fragment de vas lucrat din pastă de calitate bună degresată cu nisip fin, ardere oxidantă. Sec. XV. (pl. IX/2).
11. Fragment de vas lucrat din pastă fină degresată cu nisip, ardere oxidantă completă. Decor: striuri paralele imediat sub umăr. Sec. XV-XVI. (pl. VIII/9).
12. Fragment din partea superioară a unui vas lucrat din pastă de calitate bună degresată cu nisip fin, ardere oxidantă completă. Decor: bandă de striuri paralele în zonă mediană. Sec. XV-XVI. (pl. VIII/10).
13. Fragment de vas din pastă de calitate medie degresată cu pietricele, ardere inoxidantă incompletă. Sec. XV-XVI. (pl. VIII/13).
14. Fragmente de vase lucrate din pastă semi-grosieră degresată cu nisip și pietricele, ardere oxidantă superficială. Sec. XV-XVI. (pl. IX/4, 6).

³⁹ Planul acestei etape analizat în afara contextului din care a rezultat ar putea trimite de asemenea la o epocă mai veche.

⁴⁰ Biserică cu o navă centrală, pe partea de N o navă laterală îngustă, cor cu absidă poligonală și sacristie pe partea de N. Nu a fost cercetată până în prezent, iar părerile formulate în literatura de specialitate sunt extrem de diverse, propunând datarea primei etape de construcție din sec. XIII (V. Vătășianu, *op.cit.*, p. 86 consideră evidentă o etapă romanică) până în sec. XVI (Corina Popa, *Biserici gotice târzii din jurul Bistriței*, în *Pagini de veche artă românească. De la origini până la sfârșitul secolului al XIV-lea*, 1970, p. 309-311 și 322-323). H. Fabini, consideră biserica construită în sec. XIV ca o sală, nava laterală nordică fiind adăugată în sec. XV. (H. Fabini, *Atlas...*, 262)

15. Fragmente de vase lucrate din pastă de calitate bună, ardere oxidantă completă. Sec. XV-XVI. (pl. VIII/11; IX/3).
 16. Fund de vas lucrat din pastă fină, ardere oxidantă completă, smalt verde la interior, vopsea albă la exterior. Partea inferioară modelată în formă de alveole. Sec. XVI. (pl. IX/8).
 17. Fragment din partea superioară a unei oale cu toartă lucrată din pastă de calitate bună degresată cu nisip, ardere oxidantă completă. Toartă cu secțiune ovală. Sec. XVI. (pl. IX/9).
 18. Fragment de oală lucrată din pastă de calitate medie, ardere oxidantă incompletă. La interior urme de smalt verde de calitate proastă. Marginea alveolată. Sec. XVI. (pl. IX/10).
 19. Fragment de castron lucrat din pastă de calitate medie degresată cu mult nisip, ardere oxidantă incompletă. Marginea trasă mult spre interior, lățită și cu o șanțuire ușoară. Sec. XVI. (pl. IX/11).
 20. Fragment de castron din pastă degresată cu nisip fin, ardere oxidantă completă. Marginea trasă spre interior, în exterior se prelungește cu un guler alveolat. Sec. XVI. (pl. IX/12).
 21. Fragment de vas lucrat din pastă de calitate medie degresată cu nisip și calcar, ardere oxidantă completă. Decor: incizii fine pe gât. Sec. XVI-XVII. (pl. VIII/12).
 22. Fragment de vas lucrat din pastă fină, ardere oxidantă completă. Marginea subțiată, trasă în exterior și modelată în alveole, smalt verde de calitate proastă la interior și pe margine. Decor: bandă realizată cu roțița deasupra gâtului, bandă de striuri fine incizate pe gâtul puternic arcuit. Sec. XVI-XVII. (pl. IX/7).
 23. Fragment de vas din pastă de calitate bună degresată cu nisip fin. Ardere oxidantă incompletă. Sec. XVI-XVII. (pl. X/3).
 24. Fragment de vas din pastă de calitate bună, ardere oxidantă completă, în interior smalt incolor aplicat direct peste pastă. Sec. XVII. (pl. X/1).
 25. Fragmente de vas din pastă degresată cu nisip grosier, ardere oxidantă superficială. Sec. XVII. (pl. X/4-6).
 26. Fragmente dintr-o farfurie lucrată din pastă fină ardere oxidantă completă, smalt maro peste angobă și Decor cu vopsea albă. Sec. XVII-XVIII. (pl. X/7).
- CAHLE**
27. Fragment de cahlă oală lucrată din pastă de calitate bună arsă complet, urme intense de utilizare. Sec. XVI-XVII. (pl. IX/13).
 28. Fragment de cahlă placă (gr. 0,8 cm) cu piciorul desprins, lucrată din pastă fină presată în tipar cu o spatulă din lemn, ardere completă. Aversul acoperit cu smalt verde peste angobă – smaltul de calitate proastă s-a cojit aproape complet. Pe revers urme superficiale de utilizare. Decor: vegetal stilizat, cu o ghindă spre colțul plăcii. Sec. XVI. (pl. XI/1).
 29. Fragment de cahlă placă cu aversul concav (gr. 0,9 cm), picior dezvoltat (se păstrează pe o înălțime de 4,5 cm) lucrată din pastă de calitate bună presată în tipar cu o spatulă din lemn, ardere incompletă. Aversul acoperit cu strat gros de smalt verde închis peste angobă. Pe revers urme superficiale de utilizare. Decor: vegetal probabil cu medalion central circular. Sec. XVI. (pl. XI/3).
 30. Fragment de cahlă placă cu aversul ușor concav (gr. 1 cm) și picior scurt (4,5x1 cm) lucrată din pastă de calitate bună presată în tipar cu o spatulă din lemn, arsă superficial. Aversul acoperit cu smalt verde peste angobă, smaltul de calitate proastă nu s-a păstrat decât parțial. Pe revers urme medii de utilizare. Decor: vegetal-geometric. Sec. XVI-XVII. (pl. XI/4).
 31. Fragment de cahlă de colț (gr. 0,5 cm) lucrată din pastă grosieră, presată în tipar cu o spatulă din lemn, ardere completă. Aversul acoperit cu smalt verde irizat în auriu. Urme superficiale de utilizare. Decor: geometric. Sec. XVI-XVII. (pl. XI/5).
 32. Fragment de cahlă placă (gr. 0,7 cm) lucrată din pastă fină presată în tipar cu o pânză, ardere completă. Aversul acoperit cu smalt verde deschis peste angobă; smaltul prezintă irizații accentuate și a fost acoperit cu cel puțin 3 straturi de vâruiele succesive. Decor: vegetal din care se păstrează o rozetă redată prin conturul reliefat al petalelor; este posibil să aparțină unei compoziții de tip tapet. Sec. XVI-XVII. (pl. XI/9).

33. Fragment dintr-o piesă de soclu (gr. 0,6 cm) lucrată din pastă fină presată în tipar cu o spatulă din lemn și modelată cu mâna, ardere completă. Aversul acoperit cu smalț verde gros peste angobă – smalțul de calitate proastă, parțial cojit, parțial irizat. Sec. XVII. (pl. XI/6).
34. Fragment de cahlă placă (gr. 0,6 cm) cu picior scurt (3,5x0,5 cm) lucrată din pastă fină presată în tipar cu o spatulă din lemn, ardere completă. Aversul smălțuit, fondul cu verde iar decorul reliefat cu alb. Pe revers urme superficiale de utilizare, iar pe picior urme din lipitura de lut cu care a fost fixată în corpul sobei. Decor: tapet cu arce simple intersectate; în câmpuri rozete stilizate. Sec. XVII. (pl. XII/2).
35. Fragment central de cahlă placă (gr. 0,9 cm) lucrată din pastă fină presată în tipar cu o pânză, ardere completă. Aversul acoperit cu angobă alb-roz, pe revers urme medii de utilizare. Decor: tapet cu figuri geometrice și motive vegetal-geometrice stilizate. Sec. XVII. (pl. XII/5).
36. Fragment dintr-o piesă de coronament decupată (gr. 0,5 cm) cu talpă (1,7x0,5 cm) lucrată din pastă fină presată în tipar cu o pânză, ardere superficială. Aversul acoperit cu smalț verde închis cu tentă albastră, pe revers urme medii de utilizare. Decor: vegetal. Sec. XVII. (pl. XI/2).
37. Fragment de cahlă placă (gr. 0,7 cm) cu picior (3,7x0,5 cm) lucrată din pastă de calitate bună presată în tipar cu lemn, ardere completă. Urme de utilizare superficială. Decor: vegetal, probabil de tip infinit. Sec. XVII.
38. Fragment de cahlă placă (gr. 0,5 cm) cu picior scurt (1,7x0,5 cm) lucrată din pastă fină presată în tipar cu o pânză, ardere completă. Aversul acoperit cu smalț verde peste angobă, strat gros parțial cojit, parțial irizat. Pe interiorul piciorului urme intense de utilizare. Decor: vegetal geometric. Sec. XVII-XVIII. (pl. XII/3).
39. Fragment de cahlă placă (gr. 0,7 cm) cu picior (4,8 x 0,7 cm) lucrată din pastă fină presată în tipar cu o spatulă din lemn și cu mâna, ardere completă. Aversul acoperit cu strat gros de șlem roșu-cărămiziu, pe revers urme intense de utilizare. Decor: vegetal geometric. Sec. XVII-XVIII. (pl. XI/8).
40. Fragment de cahlă de colț (gr. 0,7 cm) cu tălpi masive (6,5x0,8 cm; 9,2x0,8 cm) lucrată din pastă de calitate bună arsă complet. Aversul acoperit cu smalț verde aproape complet irizat în argintiu. Decor: vegetal geometric pe jumătatea vizibilă a piesei. Sec. XVII-XVIII. (pl. XI/7).
41. Fragment central de cahlă placă (gr. 1 cm) lucrată din pastă fină presată în tipar cu o spatulă din lemn, ardere completă. Aversul acoperit cu smalț alb gălbui peste angobă – smalțul crăpat fin pe toată suprafața. Pe revers urme intense de utilizare. Decor: personaje. Sec. XVIII-XIX. (pl. X/2).
42. Fragment de tubulatură din ceramică pentru evacuarea fumului de la un sistem de încălzire, lucrat din pastă grosieră arsă oxidant complet. Decor: valuri și striuri incizate. Sec. XVI-XVII. (pl. XII/1).

6.2. Catalogul mormintelor

1. vârstă, adâncime (față de nivelul de călcare din timpul săpăturii). 2. stare de conservare, deranjamente. 3. poziție. 4. orientare. 5. inventar. 6. relații stratigrafice.

- M 1/S 6:** 1. matur, -1,20 m. 3. V-E. 4. întins pe spate, brațul drept întins pe lângă corp cu palma pe bazin, brațul stâng îndoit din cot oblic peste abdomen, cu palma lângă umărul drept. 6. a deranjat cel puțin un mormânt ale cărui oase erau răvășite în jur, pe suprafață.
- M 2a/S11:** 1. matur, -1,10 m. 2. *in situ* doar fragmente din jumătatea superioară. Scheletul a fost deranjat aproape complet de gropile M 2b și M 5. 3. SV-NE. 4. întins pe spate.
- M 2b/S11:** 1. matur, -1,10 m. 2. se păstrează craniul fragmentar, coloana și câteva coaste; a fost deranjat de groapa M 4. 3. SV-NE. 4. întins pe spate. 6. a distrus aproape complet M 2a.
- M 3/S11:** 1. matur, -1,40 m. 2. partea inferioară deranjată de M 4 și M 18. 3. SV-NE. 4. întins pe spate, cu brațele îndoite în unghi drept și antebrățele alăturate peste abdomen.
- M 4/S11:** 1. matur, - 1,40 m. 2. jumătatea superioară răvășită; jumătatea inferioară distrusă de M 6. 3. SV-NE. 4. întins pe spate, cu brațele îndoite la 90° și antebrățele alăturate peste abdomen. 6. a distrus aproape complet M 5 și parțial M 3.
- M 5/S11:** 1. matur, -1,40 m. 2. *in situ* se păstrează doar craniul. Scheletul a fost distrus complet de M 4. 3. SV-NE.

- M 6/S11:** 1. matur, -1,55 m. 3. SV-NE. 4. întins pe spate, brațul drept îndoit la 90° cu antebratul peste abdomen, brațul stâng în unghi obtuz cu antebratul oblic peste bazin. 5. fragmente dintr-o pereche de închizători din sârmă de cupru, tip “moș și babă”. 6. a distrus jumătatea inferioară a lui M 4.
- M 7/S12:** 1. matur, -1 m. 2. se păstrează doar craniul și câteva fragmente de oase. A fost deranjat complet de gropile M 15 și M 16.
- M 8/S9:** 1. adolescent, -1,35. 2. se păstrează fragmentar jumătatea superioară; partea stângă a fost deranjată de groapa M 9. 3. SV-NE. 6. așezat lângă zidul de incintă.
- M 9/S9:** 1. matur, -1,40 m. 2. brațul stâng se păstrează doar fragmentar. 3. SV-NE. 4. întins pe spate, capul căzut pe stânga, cu brațele îndoite la 90°, antebrățele alăturate la partea superioară a bazinului.
- M 10a/S12:** 1. matur, -1,05 m. 2. se păstrează doar partea inferioară a picioarelor, de la genunchi în jos. A fost distrus parțial de M 11 și aproape complet de groapa lui M 32a. 3. SV-NE. 4. întins pe spate. 6. a distrus complet un mormânt ale cărui oase au fost făcute pachet în apropiere. A dislocat parțial M 10b.
- M 10b/S12:** 1. matur, -1,05 m. 2. se păstrează doar partea inferioară a piciorului drept de la genunchi în jos. A fost distrus parțial de M 11 și M 10a, și aproape complet de groapa lui M 32a. 3. SV-NE. 4. întins pe spate.
- M 11/S12:** 1. matur, -1,20 m. 2. se păstrează doar fragmente din picioare; probabil distrus de M 31 și M 32a. 3. SV-NE.
- M 12/S12:** 1. copil, -1,30 m. 3. NV-SE. 4. brațul stâng întins pe lângă corp, brațul drept îndoit cu antebratul oblic peste bazin și abdomen. 6. a suprapus fără a deranja M 28.
- M 13/S9:** 1. matur, -1,50 m. 2. craniul distrus de M 21. 3. V-E. 4. întins pe spate, coloana în formă de S, umerii ridicați, brațele ușor pliate din cot cu palmele împreunate pe bazin, picioarele întinse și paralele.
- M 14a/S11:** 1. matur, -1,50 m. 2. se păstrează *in situ* doar un fragment din zona mediană a corpului, partea dreaptă. Scheletul răvășit și în cea mai mare parte distrus de M 14b, iar de la genunchi în jos distrus de M 18. 3. NV-SE. 4. întins pe spate, cu antebratul drept oblic peste abdomen. 6. a deranjat alte 2 morminte ale căror crani amestecate cu oase s-au găsit pe grund la aceeași adâncime.
- M 14b/S11:** 1. matur, -1,50 m. 2. partea superioară complet răvășită, a deranjat M 14 a. 3. NV-SE. 4. întins pe spate, antebrățelele probabil așezate oblic peste bazin și abdomen. 6. a deranjat și distrus parțial M 14 a. și M 19.
- M 15/S12:** 1. copil, -1,55 m. 2. craniul sfârâmat. 3. V-E. 4. întins pe spate, brațul drept întins pe lângă corp cu palma în exteriorul bazinului, brațul stâng ușor pliat din cot cu palma lângă bazin. 6. a deranjat partea inferioară a lui M 29.
- M 16/S12:** 1. adolescent, -1,55 m. 3. NV-SE. 4. întins pe spate, craniul căzut pe stânga, coloana ușor curbată în S, brațul drept ușor pliat, cu palma la partea superioară a bazinului, brațul stâng întins pe lângă corp.
- M 17/S9:** 1. matur, -1,50 m. 2. *in situ* craniul și fragmente din partea stângă a corpului; deranjat de M 23. 3. NV-SE. 4. întins pe spate, brațul stâng pe lângă corp.
- M 18/S11:** 1. matur, -1,50 m. 2. craniul și partea superioară a coloanei lipsesc. deranjate de groapa lui M 14a. 3. V-E. 4. întins pe spate, cu brațele îndoite din coate, cu antebrățele și palmele suprapuse la partea superioară a bazinului.
- M 19/S11:** 1. matur, -1,50 m. 2. craniul lipsește, partea dreaptă superioară este deranjată, cu oasele brațului aruncat peste corp; piciorul stâng lipsește. A fost deranjat de M 14b și probabil de groapa unui mormânt amplasat mai spre E. 3. V-E. 4. întins pe spate, cu brațul stâng îndoit în unghiul ascuțit și antebratul oblic peste abdomen; brațul drept probabil întins pe lângă corp.
- M 20/S11:** 1. matur, -1,50 m. 2. *in situ* doar fragmente din jumătatea superioară. Mormântul a fost distrus aproape complet de M 24. 3. V-E. 5. 2 inele simple de deget, fragment dintr-un cercel

cu un capăt lătit și fragment dintr-o verigă. 6. a distrus un alt mormânt al cărui schelet a fost făcut pachet la picioarele lui M 20.

- M 21/S9:** 1. matur, -1,55 m. 2. craniul lipsă. 3. V-E. 4. brațul stângul cu antebratul oblic peste abdomen, antebratul drept cu palma pe cel stâng. 6. A fost suprapus de un M din care nu s-au păstrat decât oasele unui picior.
- M 22/S9:** 1. copil, -1,55 m. 2. craniul, brațele și parțial coastele *in situ*. A fost deranjat de groapa M 30. 3. V-E.
- M 23/S9:** 1. matur, -1,55 m. 2. ușor răvășit, coastele amestecate, bazinul lipsă. 3. V-E. 4. întins pe spate, brațele întinse pe lângă corp cu palmele lângă bazin. 6. a distrus un M ale cărui oase sunt împrăștiate pe grund.
- M 24/S11:** 1. matur, -1,75 m. 2. V-E. 3. întins pe spate, brațul drept îndoit la 90° cu antebratul la partea superioară a bazinului; brațul stâng cu antebratul oblic peste bazin.
- M 25/S12:** 1. matur, -1,70 m. 3. NV-SE. 4. întins pe spate, coloana ușor curbată în S, umerii evident ridicați. Brațele întinse pe lângă corp cu palmele în exteriorul femurelor, picioarele întinse și paralele. 5. fragmente dintr-o verigă din cupru. 6. a distrus un M al cărui craniu se află la picioarele lui; groapa lui i-a atins pe M 26 și M 28.
- M 26/S12:** 1. matur, -1,70 m. 2. lipsesc ambele antebrate, deranjate de M 33. 3. NV-SE. 4. întins pe spate, brațele probabil întinse pe lângă corp, picioarele întinse și paralele. 6. groapa lui a deranjat și distrus în cea mai mare parte M 28, și parțial M 27.
- M 27/S12:** 1. adolescent, -1,70 m. 2. răvășit de M 26. 3. NV-SE. 4. întins pe spate.
- M 28/S12:** 1. matur, -1,65 m. 2. *in situ* doar piciorul stâng: jumătatea superioară a fost distrusă de M 26 și M 25. 3. NV-SE. 6. a distrus 1 sau 2 morminte anterioare: lângă el se află două cranii. Suprapus fără a fi deranjat de M 12.
- M 29/S12:** 1. matur, -1,70 m. 2. câteva oase *in situ*; partea inferioară a fost distrusă de M 15. 3. V-E.
- M 30/S9:** 1. matur, -1,82 m. 3. V-E. 4. întins pe spate, brațul drept îndoit în unghi de 90° cu antebratul la partea superioară a bazinului, brațul stâng cu antebratul oblic peste abdomen; picioarele întinse și paralele.
- M 31/S12:** 1. matur, -1,64 m. 2. în zona bazinului și de la genunchi în jos ușor răvășit. 3. SV-NE. 4. întins pe spate, brațele probabil pe lângă corp. 6. a deranjat un alt M ale cărui oase au fost făcute pachet și puse deasupra lui – posibil M 11; groapa a atins parțial M 32a.
- M 32a/S12:** 1. matur, -1,64 m. 2. craniul lipsește, deranjat poate de un M aflat sub lespedea intrării; brațul drept a fost ușor deranjat de M 31; partea inferioară a picioarelor lipsește, deranjată de M 26 sau M 27. 3. SV-NE. 4. întins pe spate, brațul stâng cu antebratul oblic peste bazin, dreptul probabil întins pe corp. 6. a distrus M 10a și M 10b.
- M 32b/S12:** 1. matur, -1,20 m. 2. brațul stâng ușor deranjat; jumătatea inferioară lipsește, dislocată de M25. 3. SV-NE. 4. întins pe spate, craniul alunecat pe umărul drept, brațul drept în 90°, antebratul la partea inferioară a abdomenului, stângul cu antebratul oblic peste bazin.
- M 33/S12:** 1. matur, -1,20 m. 2. de la genunchi în jos, probabil de groapa M 12. 3. NV-SE. 4. întins pe spate, craniul căzut spre stânga, brațele îndoite, antebratele parțial suprapuse la partea superioară a abdomenului cu palma stângă pe coloană iar dreapta spre brațul stâng. 6. groapa lui a răvășit parțial M 26.
- M 34/S6:** 1. matur, -1,10 m. 2. partea inferioară lipsește. 3. SV-NE. 4. întins pe spate, brațele pe lângă corp. 5. urme de sicriu.
- M 35/S15:** 1. matur, -0,85 m. 2. jumătatea dreaptă dislocată de groapa lui M 40. 3. SV-NE. 4. întins pe spate, coloana curbată în S, brațele îndoite cu antebratele oblic peste abdomen și bazin iar palmele împreunate la partea superioară a bazinului.
- M 36/S3:** 1. matur, -1,10m. 2. brațul stâng dislocat. 3. SV-NE. 4. întins pe spate, brațul drept ușor îndoit din cot, mult depărtat de corp, palma la limita superioară a bazinului.

- M 37/S13:** 1. matur, -1,35 m. 2. *in situ* piciorul drept cu osul bazinului și jumătatea inferioară a piciorului stâng. 3. SV-NE. 4. întins pe spate, picioarele îndoite din genunchi spre stânga. 6. a suprapus fără să deranjeze M 41. A distrus parțial M 42.
- M 38/S15:** 1. matur, -1,20 m. 2. în săpătură doar jumătatea dreaptă. 3. NV-SE. 4. întins pe spate, coloana curbată în S, brațul drept întins pe lângă corp, probabil și stângul.
- M 39/S15:** 1. matur, -1,10 m. 3. NV-SE. 4. întins pe spate, brațul drept îndoit în unghi ascuțit cu antebrațul oblic peste abdomen, stângul cu antebrațul oblic și palma pe bazin.
- M 40/S15:** 1. matur, -1 m. 2. picioarele de la genunchi în jos lipsesc. 3. NV-SE. 4. întins pe spate, brațele îndoite din coate cu antebrațele suprapuse la partea superioară a bazinului. 6. a distrus parțial M 35.
- M 41/S13:** 1. adolescent, -1,45 m. 2. *in situ* doar jumătatea superioară, ușor răvășită. 3. SV-NE. 4. întins pe spate, brațele întinse pe lângă corp. 6. suprapus de M 37 fără a fi deranjat.
- M 42/S13:** 1. matur, -1,45 m. 2. *in situ* doar fragmente din jumătatea superioară. Distrus în cea mai mare parte de M 37. 3. SV-NE. 4. întins pe spate, brațul drept întins pe lângă corp cu palma spre exterior.
- M 43/S18:** 1. matur, -2 m. 2. jumătatea inferioară lipsește, dislocată de groapa lui M 43. 3. SV-NE. 4. întins pe spate, coloana curbată în S, brațele îndoite ușor din coate, cu antebrațele oblic peste abdomen, palmele suprapuse pe bazin.
- M 44/S15:** 1. matur, -1,50 m. 2. NV-SE. 3. întins pe spate, brațele întinse pe lângă corp cu palmele pe capetele superioare ale femurelor, picioarele întinse și paralele.
- M 45/S15:** 1. matur, -1,25 m. 2. surprinsă în săpătură numai partea dreaptă. 3. NV-SE. 4. întins pe spate, brațul drept îndoit din cot cu antebrațul peste abdomen, stângul foarte probabil întins pe lângă corp.
- M 46/S15:** 1. matur, -1,30 m. 3. SV-NE. 4. întins pe spate, coloana în S, craniul căzut pe umărul drept, brațele întinse pe lângă corp cu palmele în exteriorul femurelor, antebrațul drept deplasat în exterior, picioarele întinse.
- M 47/S15:** 1. matur, -1,40 m. 3. NV-SE. 4. întins pe spate, brațele îndoite în 90°, antebrațele alăturate la limita bazinului, picioarele întinse.
- M 48/S15:** 1. matur, -1,30 m. 2. ușor răvășit de groapa lui M47. 3. NV-SE. 4. întins pe spate, brațele îndoite în unghi obtuz cu antebrațele oblic peste bazin, palme suprapuse.
- M 49/S18:** 1. matur, -1,52 m. 2. NV-SE. 3. întins pe spate, brațele îndoite din cot, antebrațele încrucișate peste abdomen. 6. groapa lui a dislocat jumătatea inferioară a lui M 43.
- M 50/S18:** 1. matur, -1,54 m. 2. se păstrează foarte prost, doar fragmente de oase; partea inferioară a fost deranjată de M 49. 3. SV-NE. 4. întins pe spate, brațul drept pe lângă corp.
- M 51/S16:** 1. matur, -0,62 m. 2. jumătatea inferioară distrusă de groapa lui M 52. 3. SV-NE. 4. întins pe spate, capul căzut ușor pe partea dreaptă, coloana în formă de S, umerii ușor ridicați, brațele ușor îndoite din coate, palma dreapta lângă bazin, antebrațul stâng oblic peste bazin cu palma în bazin.
- M 52/S16:** 1. matur, -0,70 m. 2. se păstrează doar partea superioară. 3. SV-NE. 4. întins pe spate, brațele întinse pe lângă corp. 6. a distrus parțial M 51.
- M 53/S16:** 1. matur, -0,62 m. 3. SV-NE. 4. întins pe spate, umerii ușor ridicați, brațele îndoite din coate în 90° cu antebrațele împreunate pe abdomen, picioarele întinse și paralele.

Legenda straturilor

1. Fundațiile perimetrare ale bazilicii.
2. Fundațiile contraforturilor bazilicii.
3. Ruinele zidului de incintă.
4. Tencuială sau centură din ciment.
5. Fundațiile absidei din sec. XX.
6. Contraforturile absidei din sec. XX.
7. Fundația turnului de V.

8. Zidărie de umplutură.
9. Ciment – prag și plăci de pardoseală în interior.
10. Sol viu – lut negru cu mult pigment feros.
11. Pământ negru cu pigment de mortar, fragmente de piatră și cărămidă – gropile mormintelor din jurul bisericii.
12. Șanț și nivel de demolare.
13. Nivelare cu lut, fragmente de țiglă, cărămidă, rare fragmente de piatră.
14. Lentilă de pietriș – nivel de călcare.
15. Umplutură nisipoasă gri închis cu mult pietriș – nivelare a terenului în afara incintei.
16. Lentilă de lut curat – nivelare.
17. Strat vegetal și depuneri recente.
18. Nivelare cu fragmente de cărămidă.
19. Moloș cu multă cărămidă.
20. Depuneri recente – nivelare cu piatră, țiglă sau cărămidă.
21. Nivelare recentă – pământ negru amestecat cu fragmente de cărămidă.
22. Alee din piatră.
23. Groapă de var – lentile de var și umplutură.
24. Moloș afânat cu fragmente de cărămidă și piatră – pat pentru pardoseala actuală.
25. Lentile de moloș.
26. Pardoseala din cărămidă.
27. Tencuiala veche.
28. Ruinele școlii vechi?
29. Umplutură afânată cu moloș.
30. Umplutură cu cărămidă – intervenție de înălțare a pragului.
31. Sol viu – lut gri.

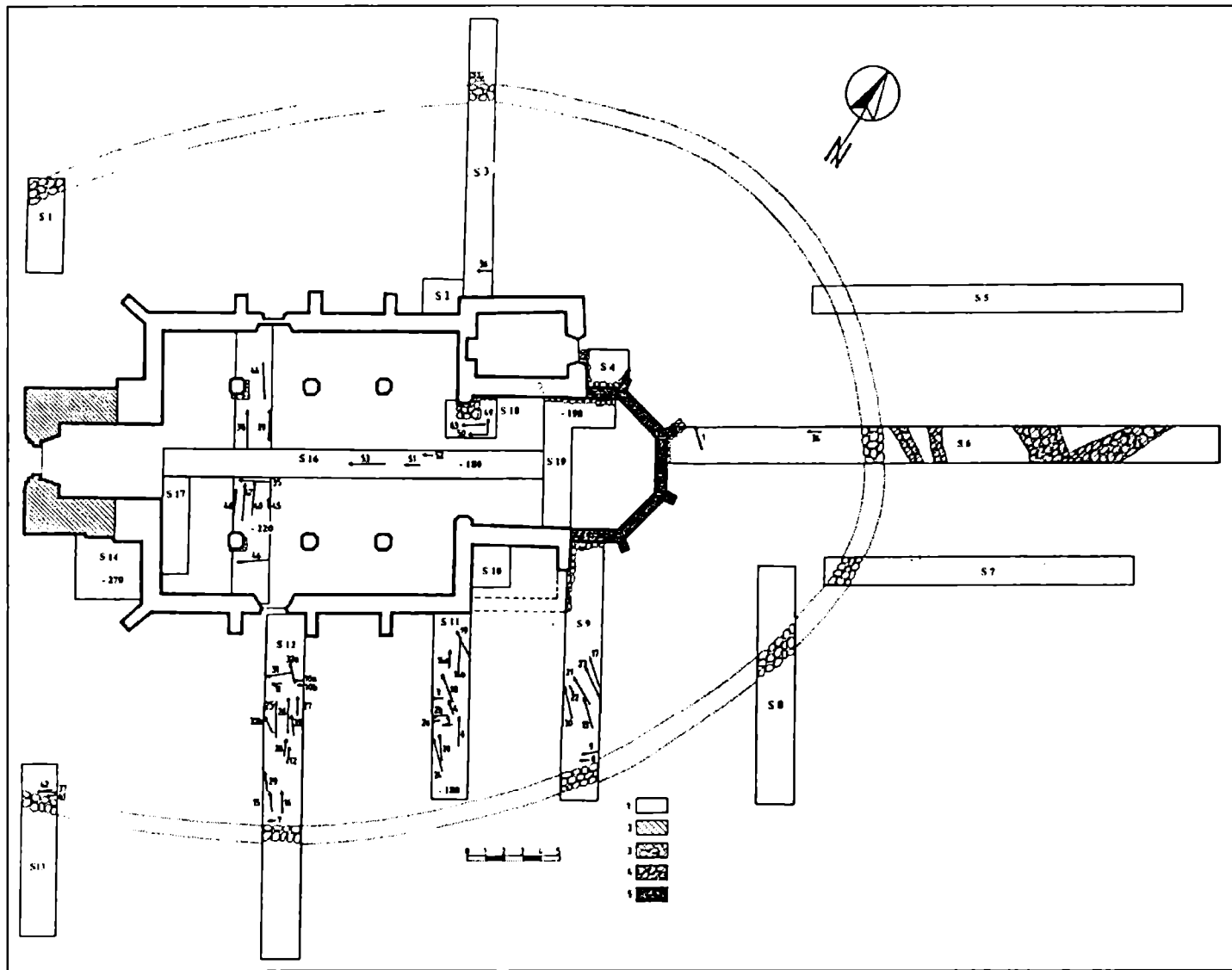
L'ÉGLISE PROTESTANTE DE TEACA, DÉP. DE BISTRIȚA NĂSĂUD. RECHERCHES ARCHÉOLOGIQUES. (Résumé)

L'église de Teaca c'est un basilique avec trois nefs, une abside polygonale, une sacristie sur la partie nord du chœur et, sur la façade ouest, un tour clocher.

En 1997 on a fait des recherches archéologiques complètes, à la demande d'architect qui coordonnait le projet de restauration. On a établie que l'édifice a été construit dans un seule étape, probablement dans la deuxième moitié du XIVème siècle – ainsi qu'il résulte en égale mesure des arguments d'ordre archéologiques et d'ordre stylistique. Au début du XVème siècle ont été ajouté le tour clocher sur la façade de l'ouest, une petite chapelle sur la partie sud du chœur et un mur d'enceinte autour de l'église. En fin, la chapelle et le mur d'enceinte ont été démolis à la fin du XVIIème siècle ou au début du XVIIIème siècle. En 1909, et puis à nouveau en 1929 l'abside du chœur s'est écroulé et a été remis en état avec la même planimétrie.

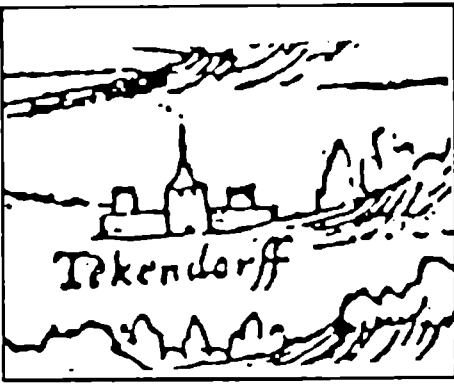
Dans les fouilles on a découvert cinquante-sept tombeaux d'inhumation, agglomérés sur la partie sud de l'église. Les enterrements ont été faites entre le XVème et le XVIIème siècles, et après l'an 1700 le cimetière a changé son place.

Au cours des fouilles on a récupéré toute une série des objets d'inventaire: une anneau avec sceau, quelques objets de parure et beaucoup des fragments céramiques – vaisselle et carreaux du poêle.

I Plan general de săpătură: 1. sec. XIV. 2. 1425. 3. începutul sec. XV. 4. sfârșitul sec. XVII-începutul sec. XVIII. 5. 1909-1929.

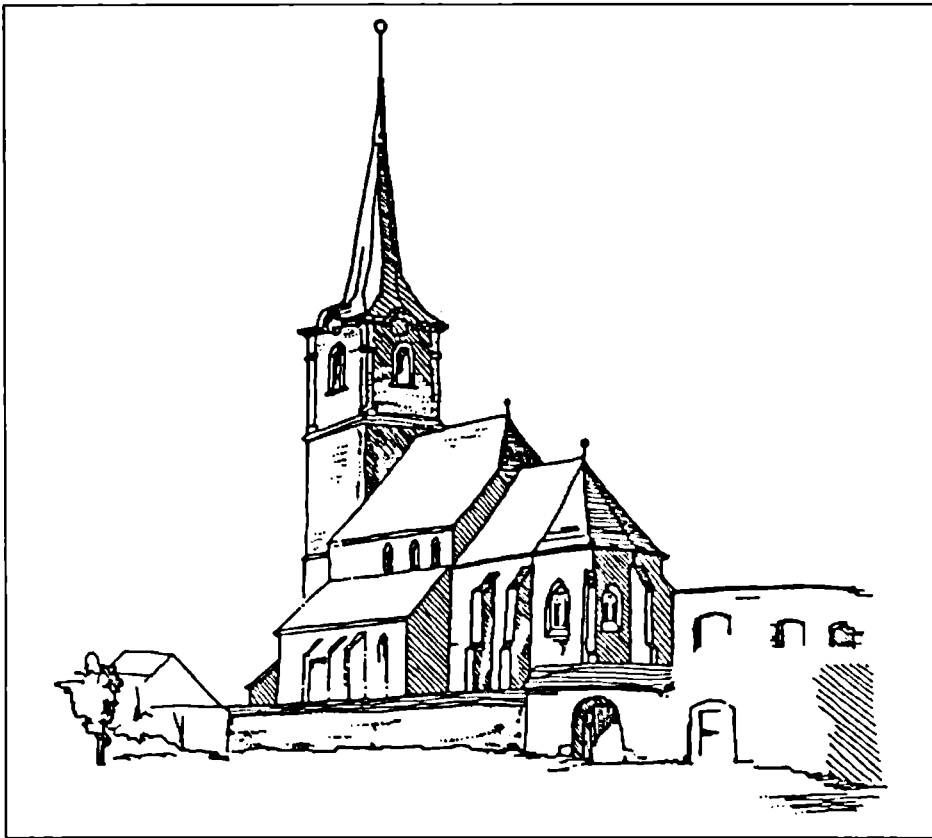
I La planimétrie de l'église et les fouilles archéologiques
<http://cim.ec.ro/> <http://complexulmuzealbn.ro>

1

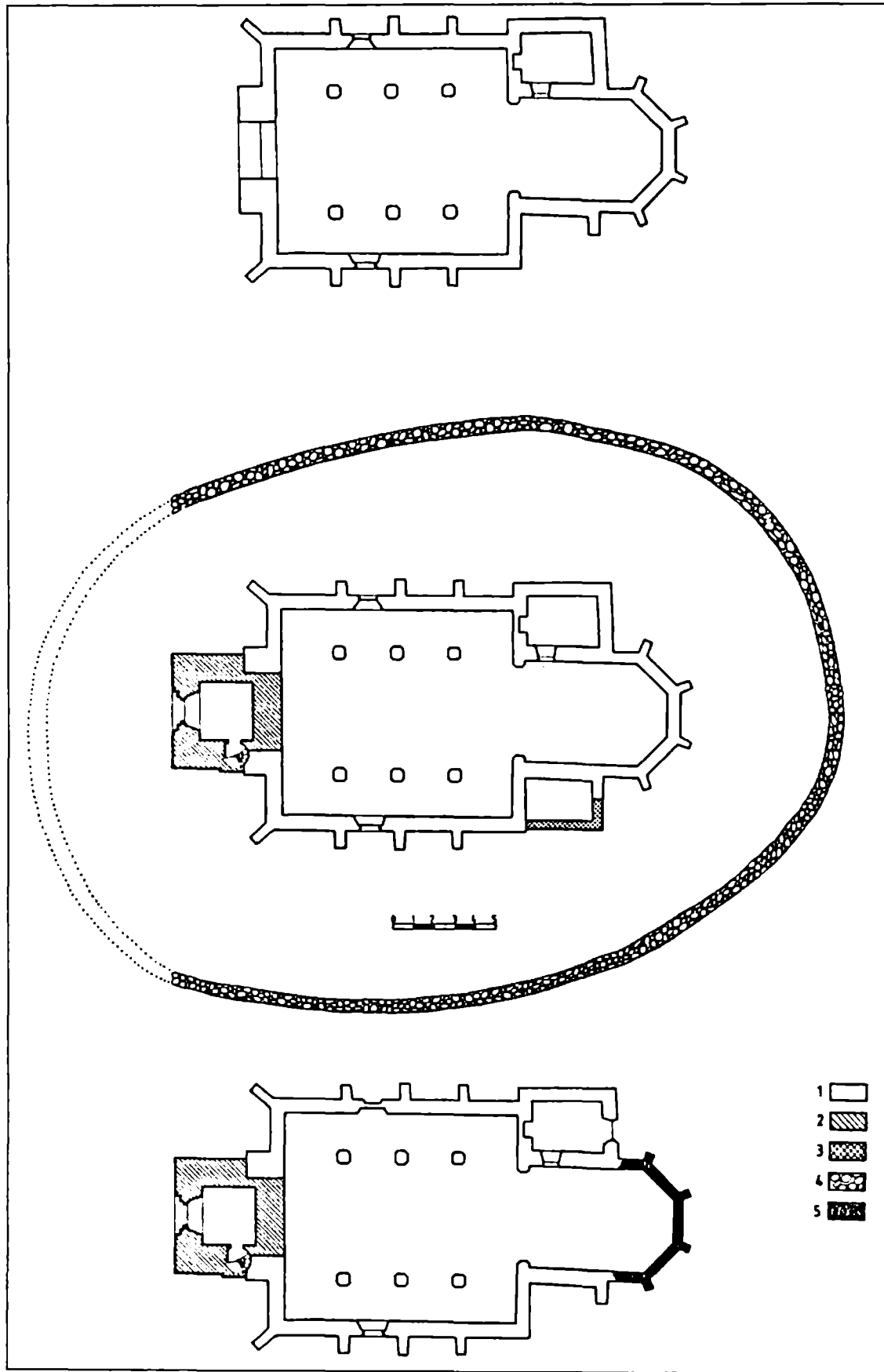
2

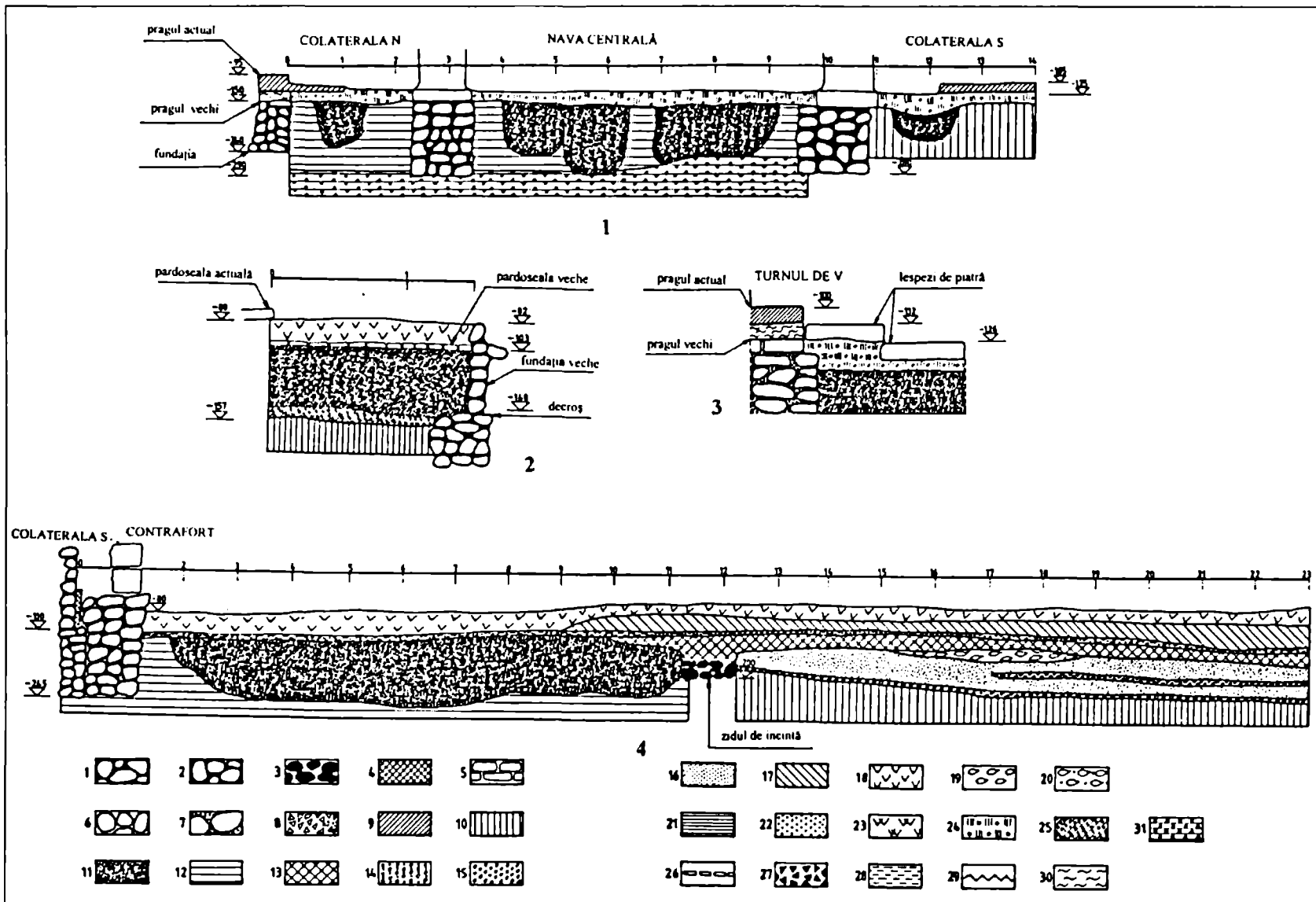
3

II 1. Vedere generală a bisericii, detaliu din planul întocmit de Johannes Honterus în 1532. 2. Plan din 1770, detaliu. 3. Vedere generală a bisericii, situația dinaintea de 1870. (1-3 după Ilse Schließleder-Fronius, pag. 193).

II L'église de Teaca, images d'ensemble: 1. 1532. 2. 1770. 3. avant 1870.

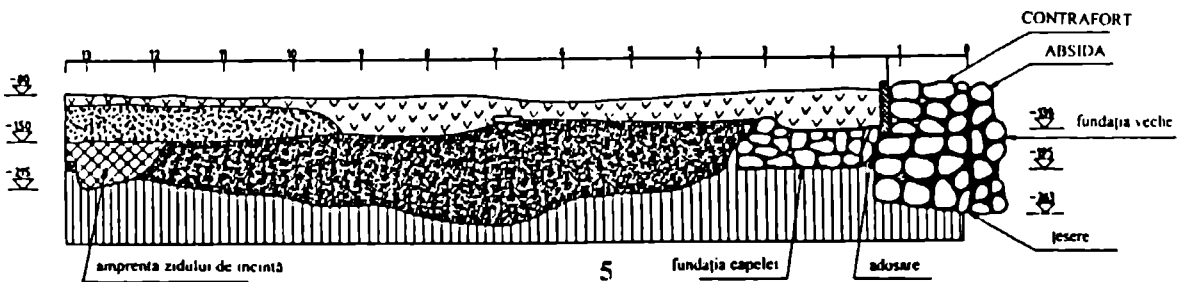
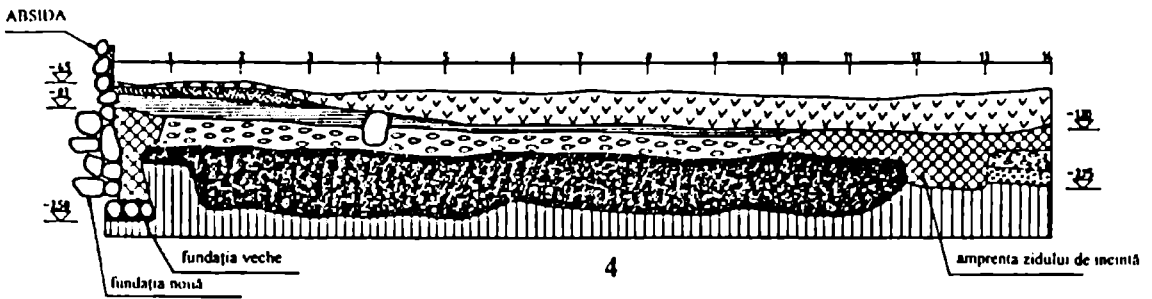
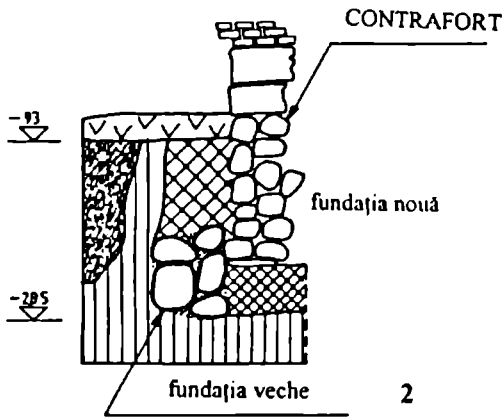
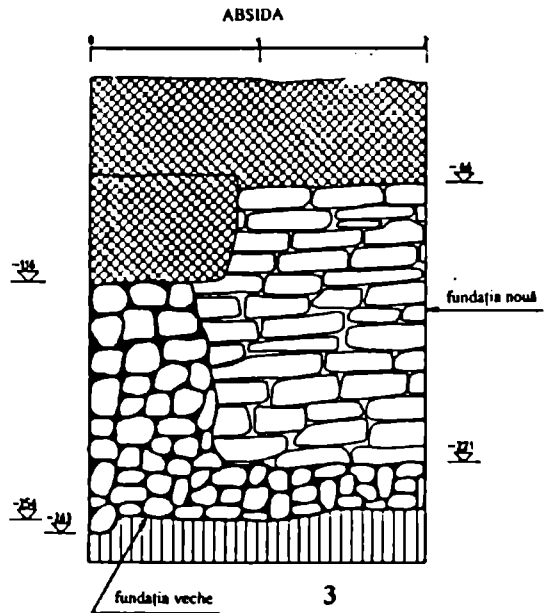
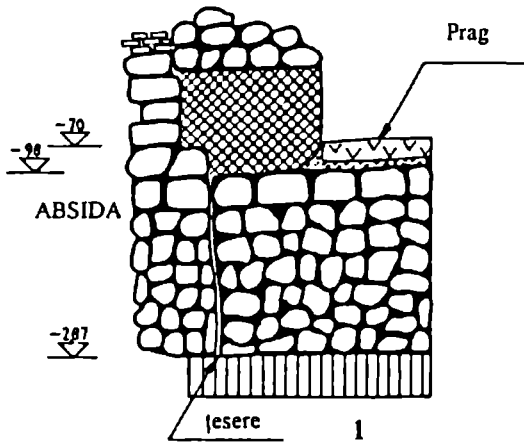
III Evoluția bisericii de la Teaca: 1. Sec. XIV. 2. 1425. 3-4. începutul sec. XV. 5. 1909-1929.
 III L'évolution de l'église.

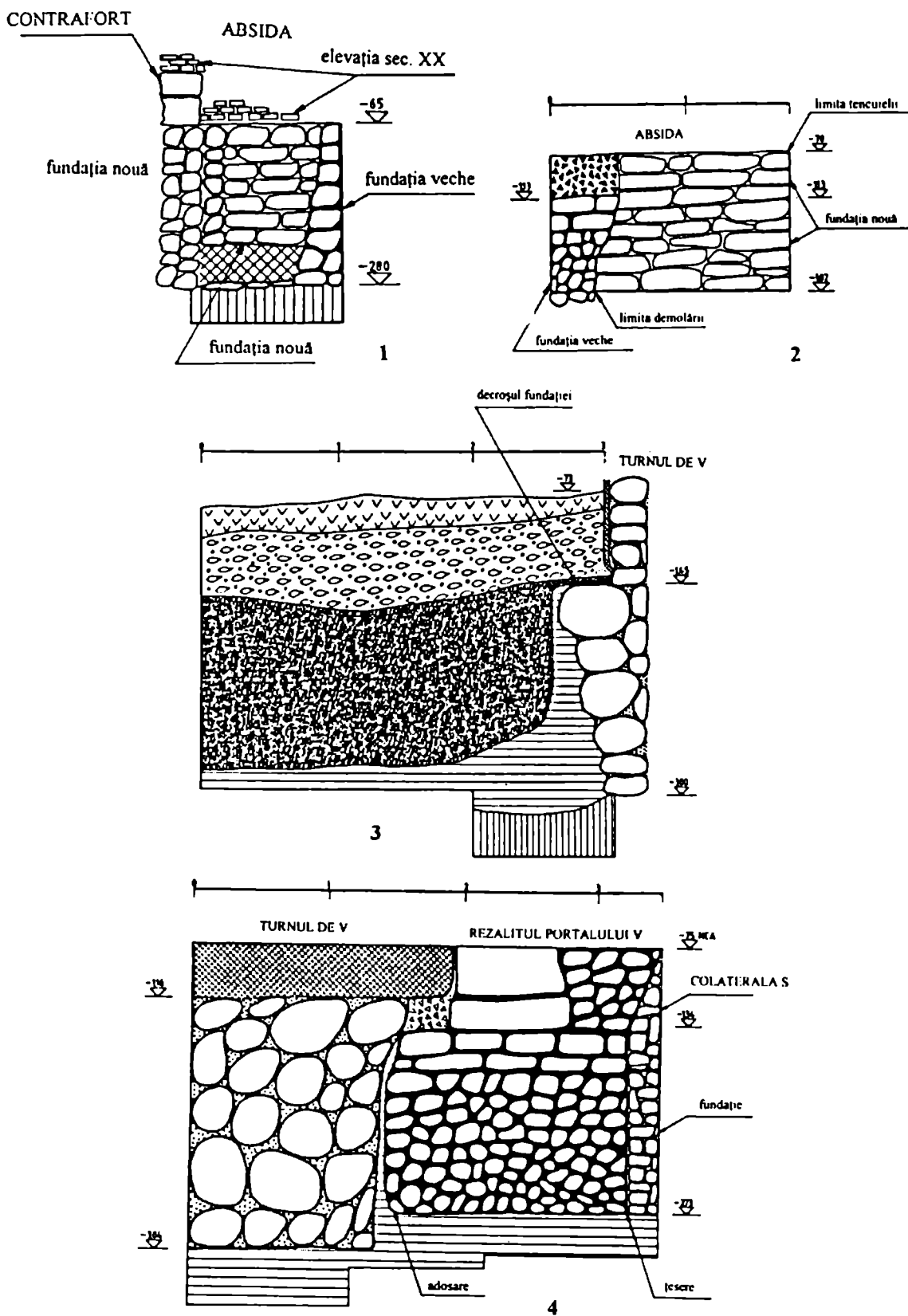
IV 1. Secțiunea 15, profil V. 2. Secțiunea 19, profil V parțial. 3. Secțiunea 17, profil N. 4. Secțiunea 12, profil E.

IV 1. Le profil ouest du sondage 15. 2. Le profil ouest partiel du sondage 19. 3. Le profil nord du sondage 17. 4. Le profil est du sondage 12.

SACRISTIA

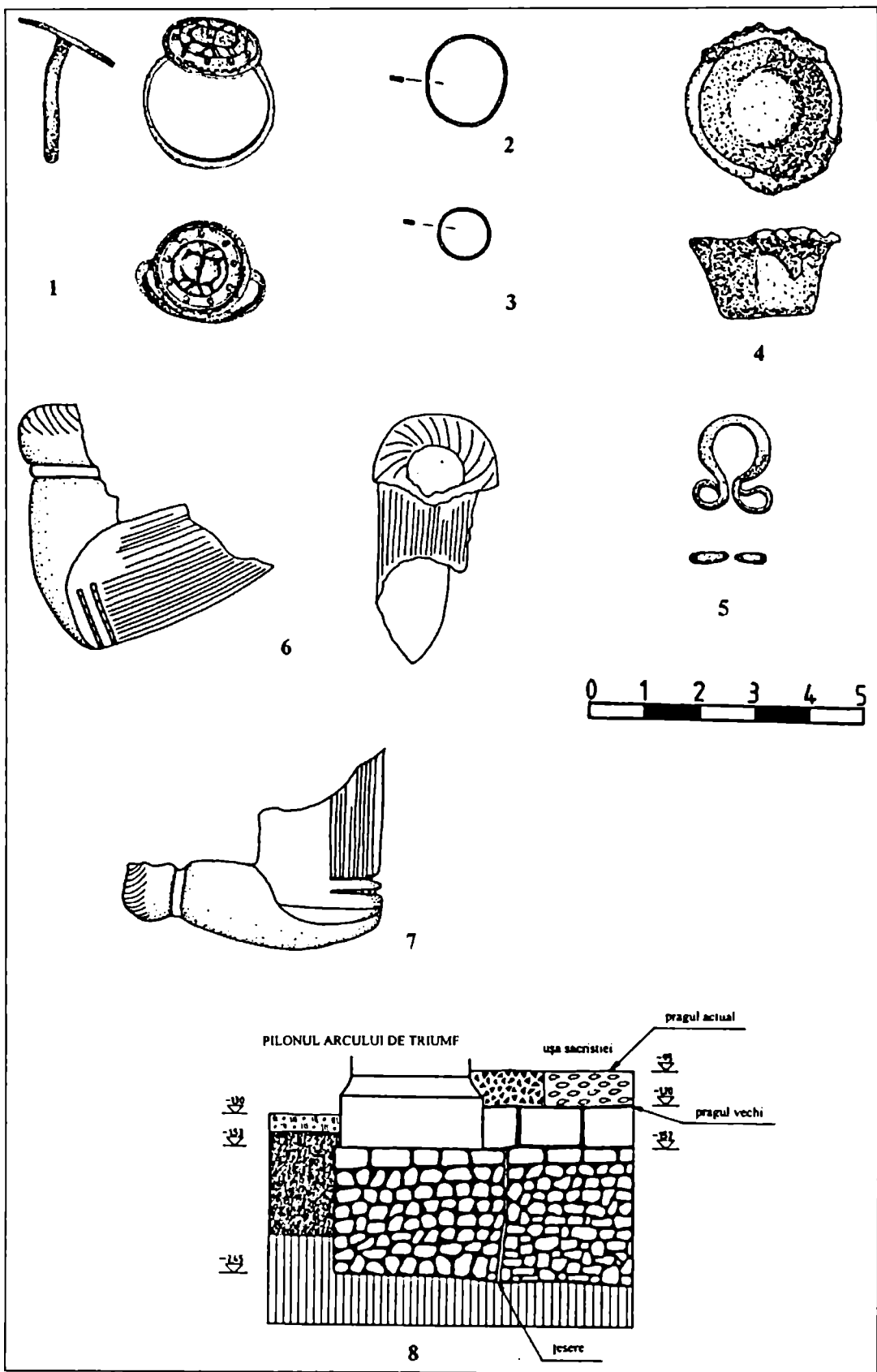

- V 1. Secțiunea 4, profil V. 2. Secțiunea 4, profil pe contrafort. 3. Secțiunea 9, profil N. 4. Secțiunea 9, profil E. 5. secțiunea 9, profil V.
- V 1. Le profil nord du sondage 1. 2. Le profil ouest du sondage 1. 3. Le profil nord du sondage 9. 4. Le profil est du sondage 9. 5. Le profil ouest du sondage 9.

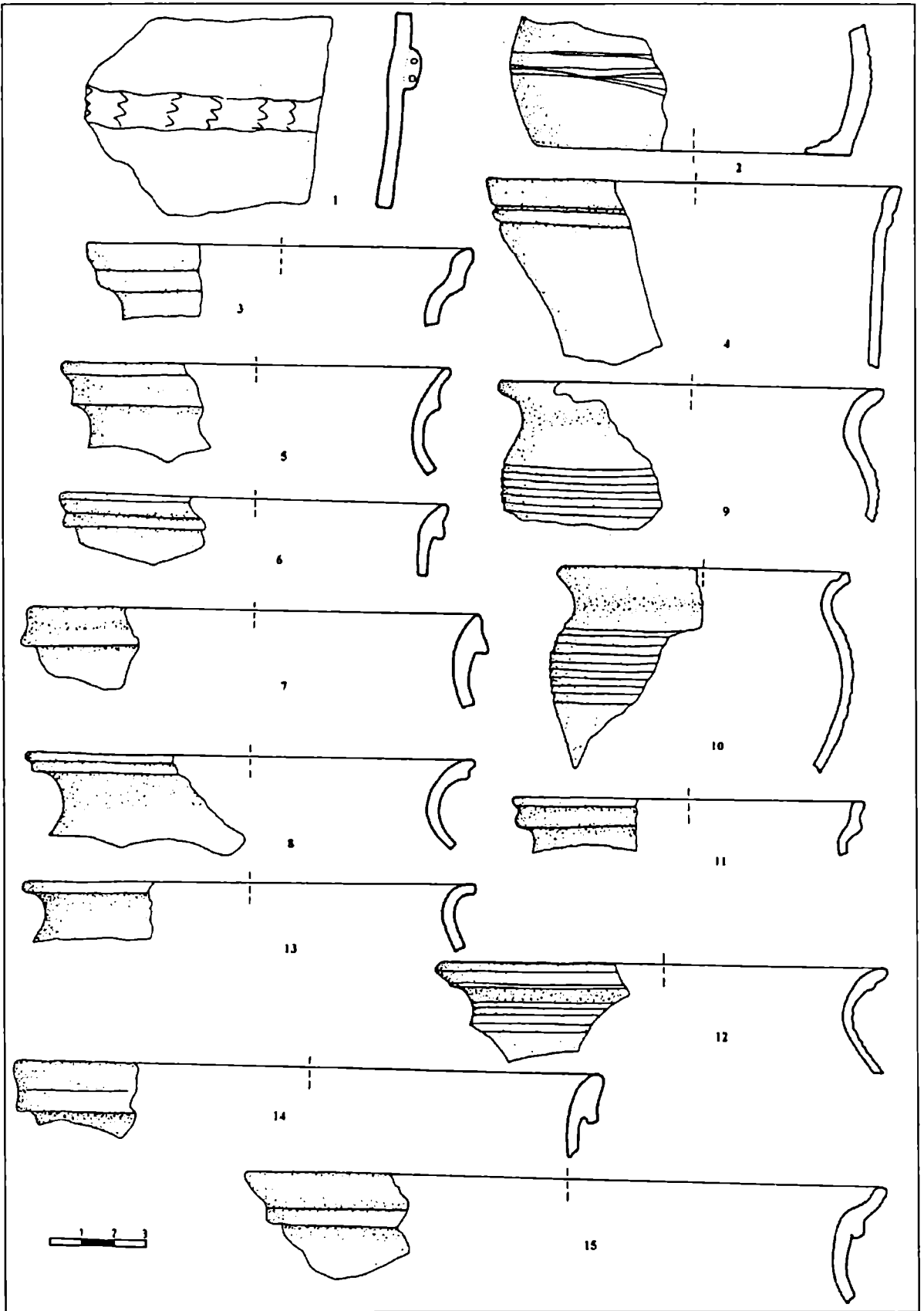
VI 1. Secțiunea 4, profil S. 2. Secțiunea 19, profil N parțial. 3. Secțiunea 14, profil V. 4. Secțiunea 14, profil N.

VI 1. Le profil sud du sondage 4. 2. Le profil nord partiel du sondage 19. 3. Le profil ouest du sondage 14. 4. Le profil nord du sondage 14.

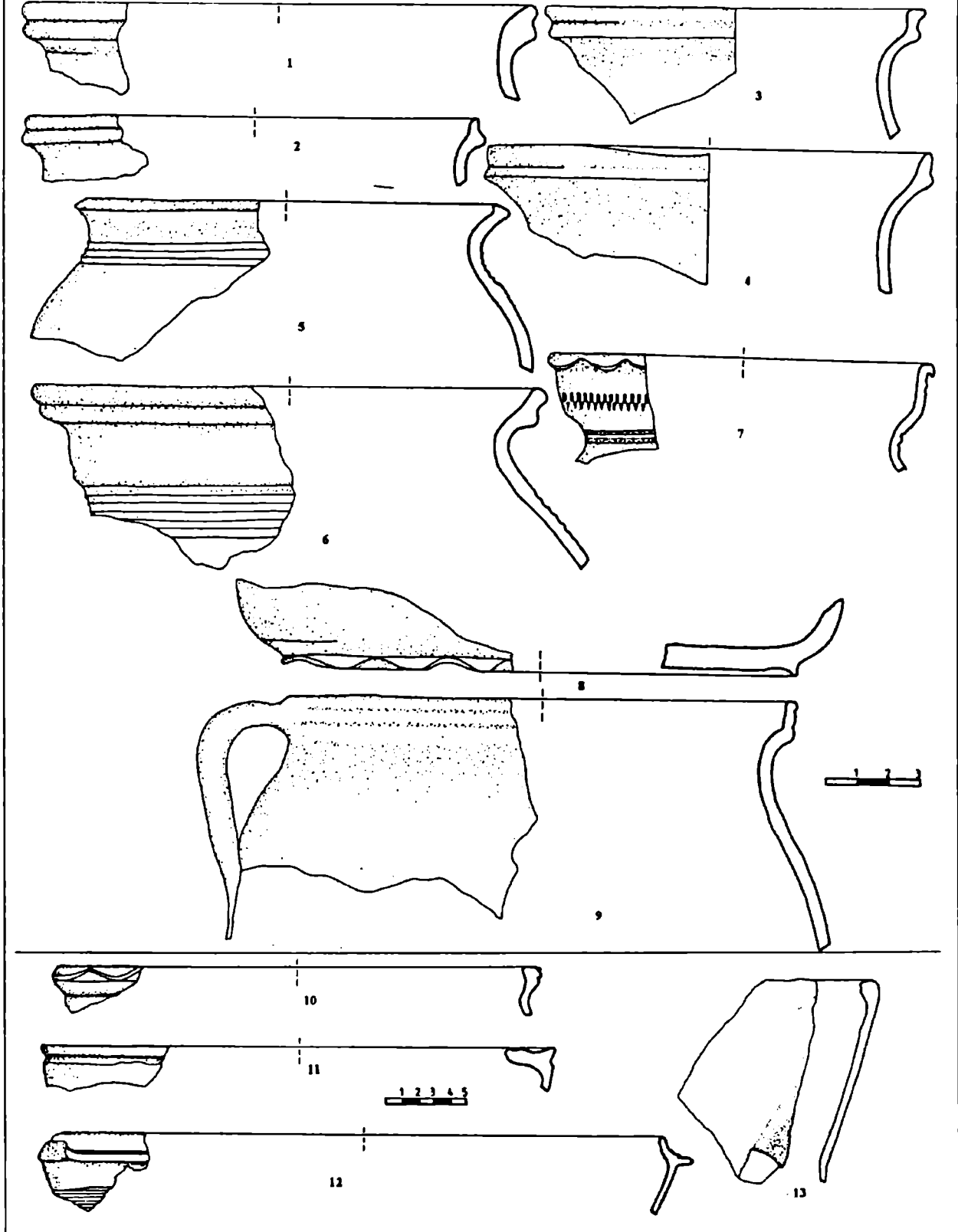
VII 1. Inel sigilar. 2-3. Inele de deget. 4. Creuzet din metal. 5. Copcă de haină. 6-7. Pipe. 8. Secțiunea 18, profil N.

VII 1.-7. Des objets découvertes dans les fouilles. 8. Le profil nord du sondage 18.

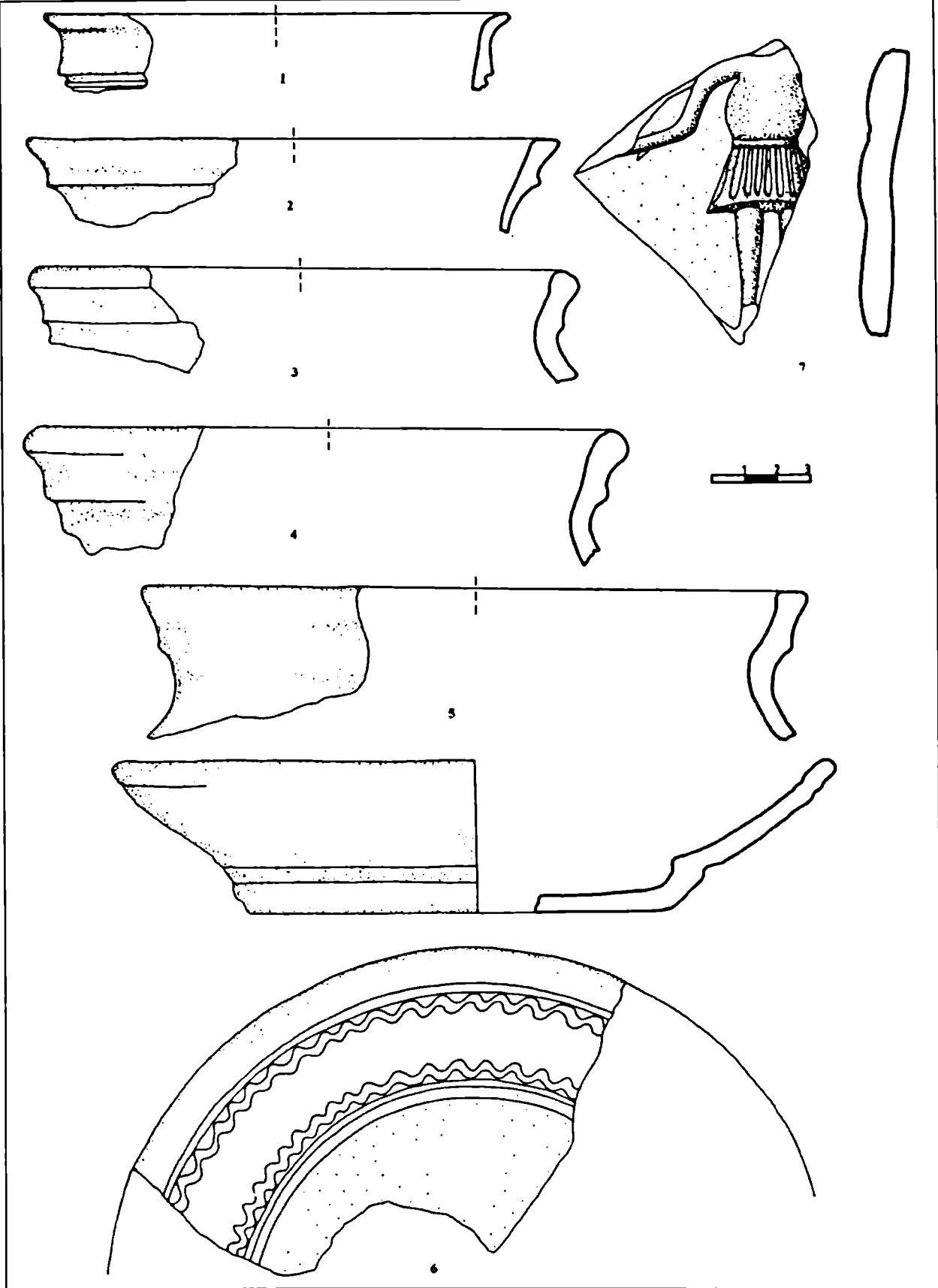
VIII Ceramică descoperită în săpătură: 1. Preistorie. 2. sec. VI-VII. 4-7, 14. sec. XIV-XV. 3,8,15. sec. XV. 9-11, 13. sec. XV-XVI. 12. Sec. XVI-XVII.

VIII 1-15. Céramique découverte dans les fouilles.

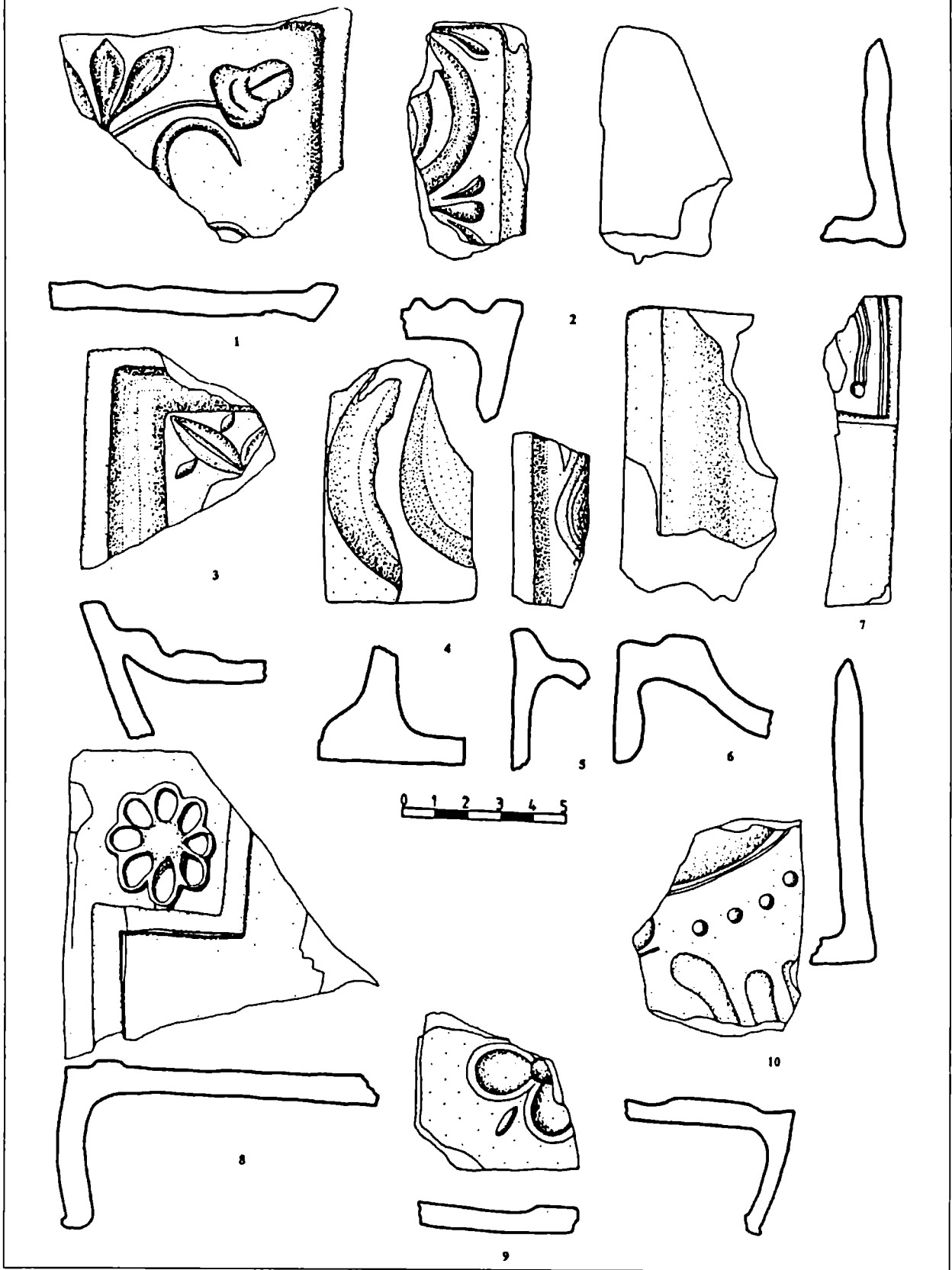

IX Ceramică descoperită în săpătură 1. sec. XIV-XV. 2,4,6. sec. XV-XVI. 3,8-12. sec. XVI. 5,7. sec. XVI-XVII. 13. fragment de cahlă oală, sec. XVI.

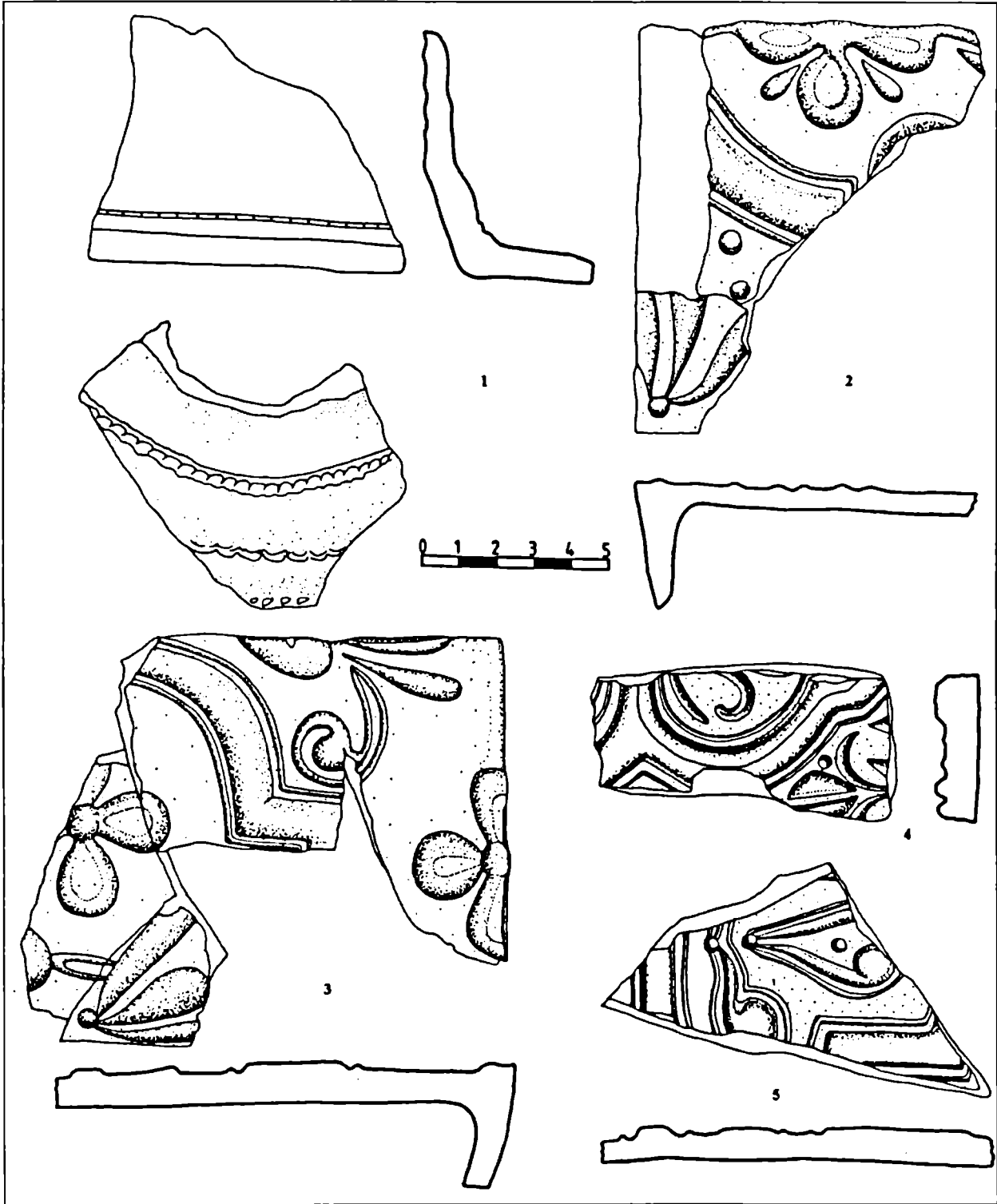
IX 1-13. 15. Céramique découverte dans les fouilles.

X Ceramică descoperită în săpătură: 1, 3-7. sec. XVII. 8. sec. XVII-XVIII. 2. Fragment de cahlă, sec. XVIII.
 X 1, 3-8. 15. Céramique découverte dans les fouilles. 2. Carreau du poêle.

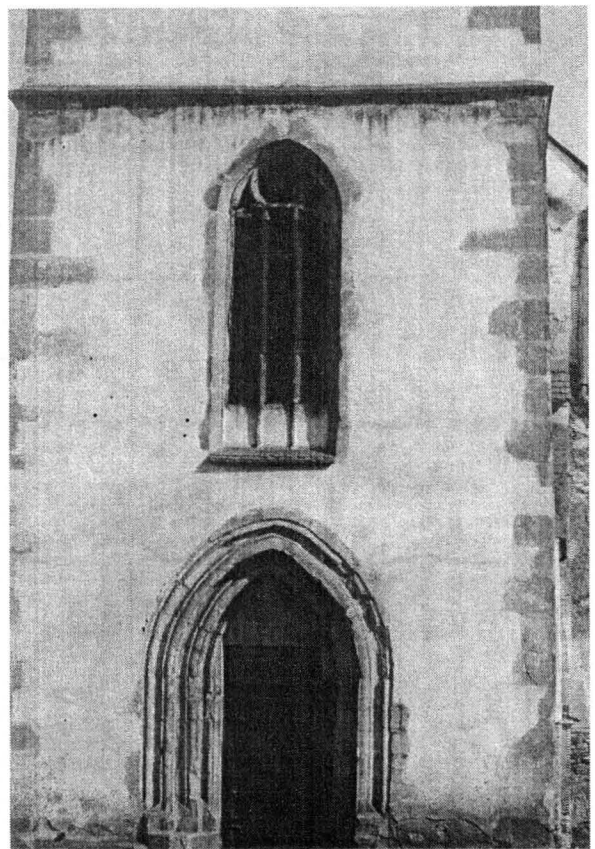
XI Cahle. 1,3. sec. XVI. 2,6,7,10. sec. XVII. 4,5,9. sec. XVI-XVII. 8. sec. XVII-XVIII.
 XI 1-10. Carreaux du poêle.

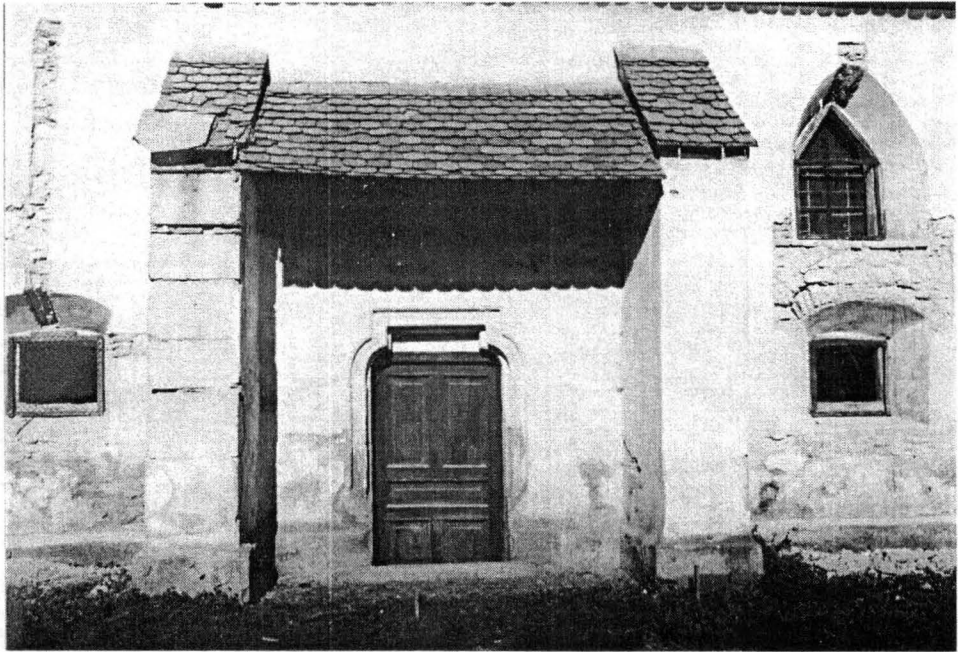
XII Cahle. 1. Fragment de tubulatură, sec. XVI-XVII. 2-5. Cahle plăci, sec. XVII.
 XII 1-5. Carreaux du poêle.

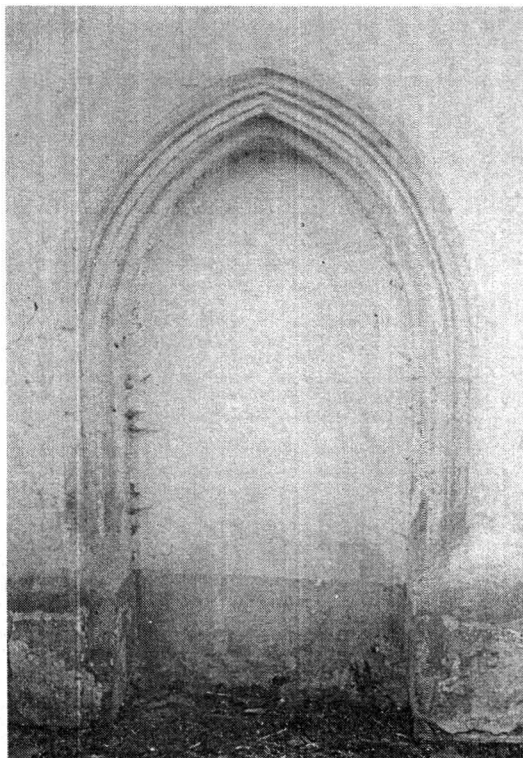
1. Biserica evanghelică din Teaca, vedere de ansamblu dinspre V.

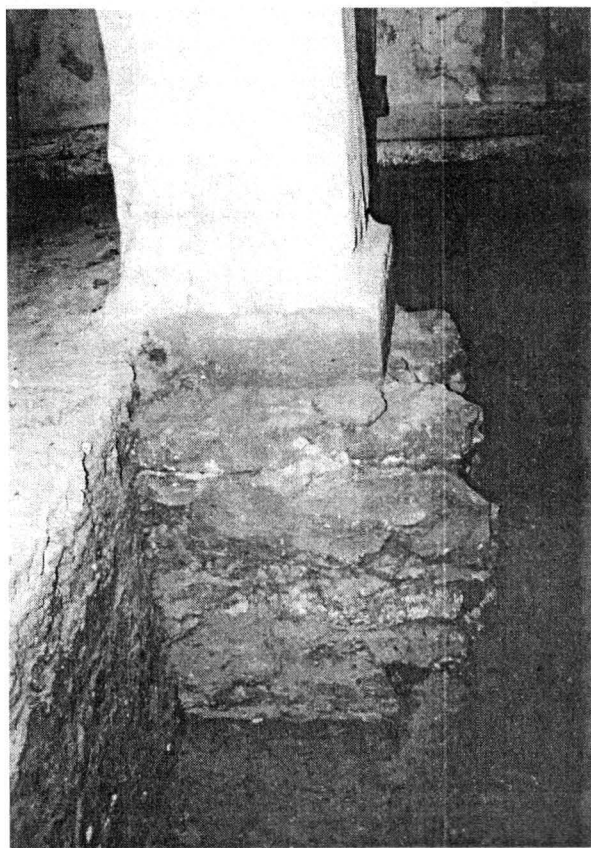
2. Portalul de V.

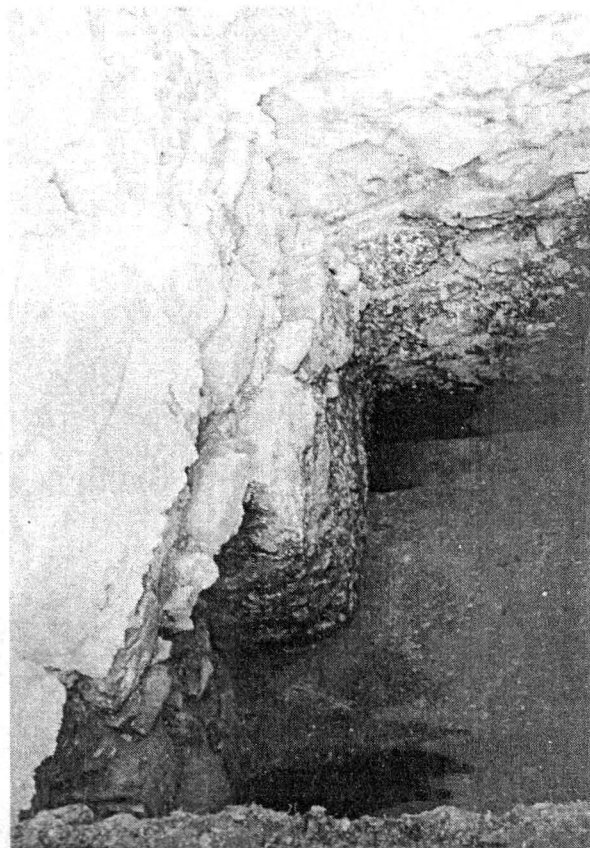
3. Portalul de S.

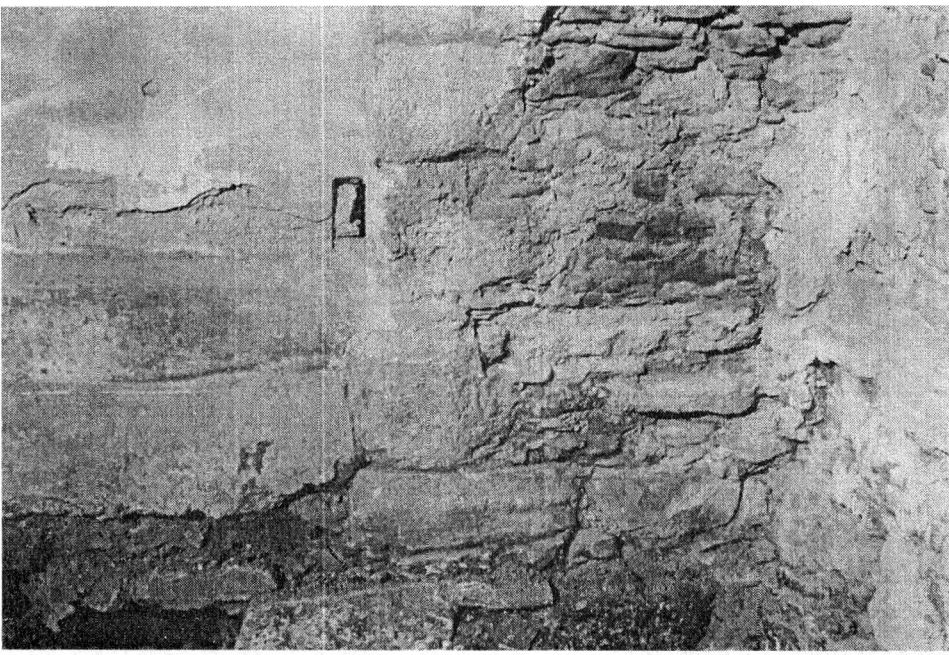
4. Portalul de N.

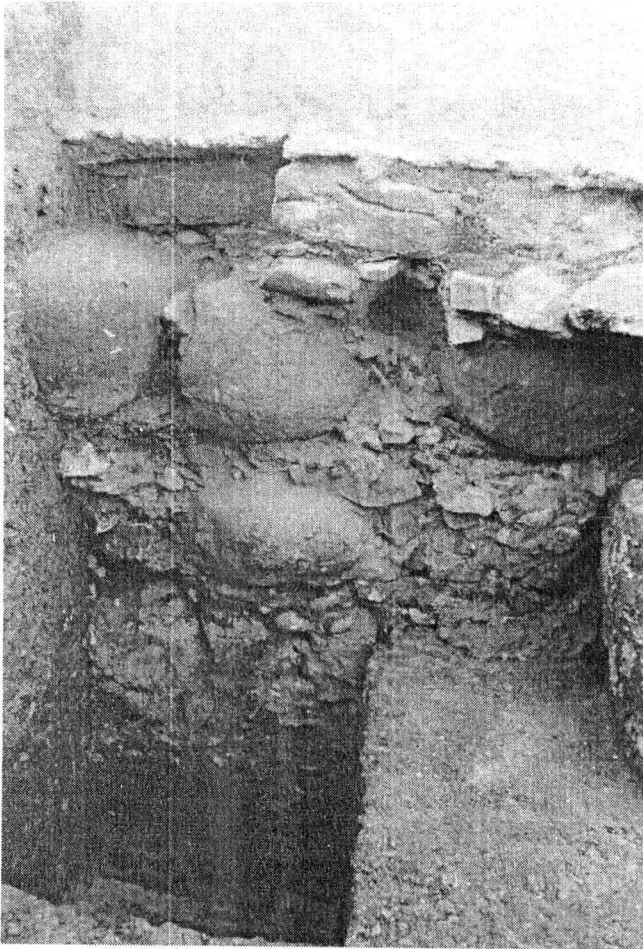
5. Detaliu din interiorul bisericii, stâlpul de NV.

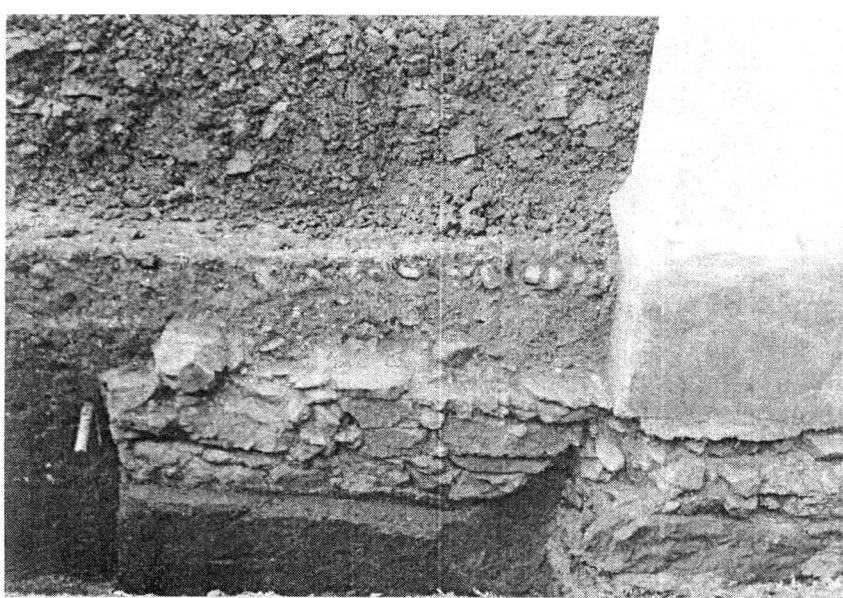
6. Secțiunea 14, vedere de ansamblu.
Rezalitul portalului țesut cu colaterala de sud.

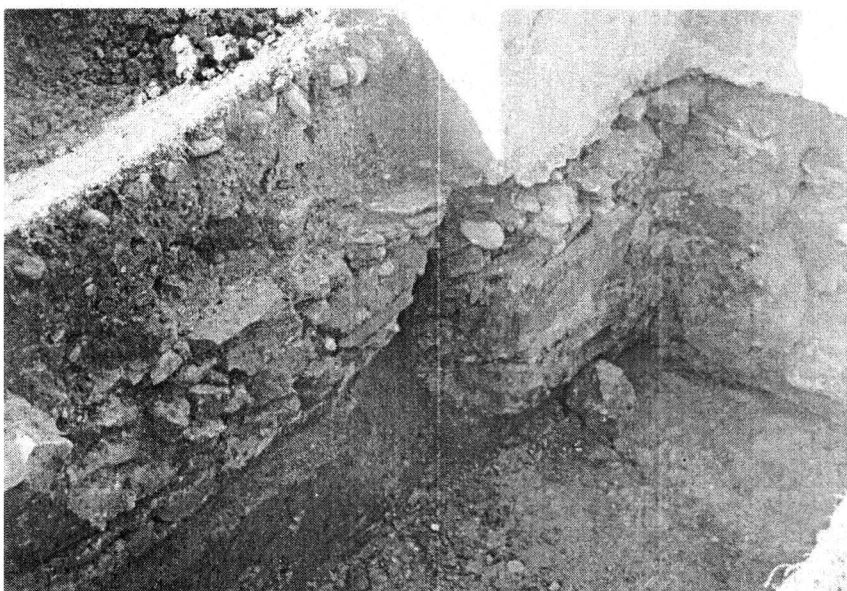
7. Rezalitul portalului de V, detaliu.

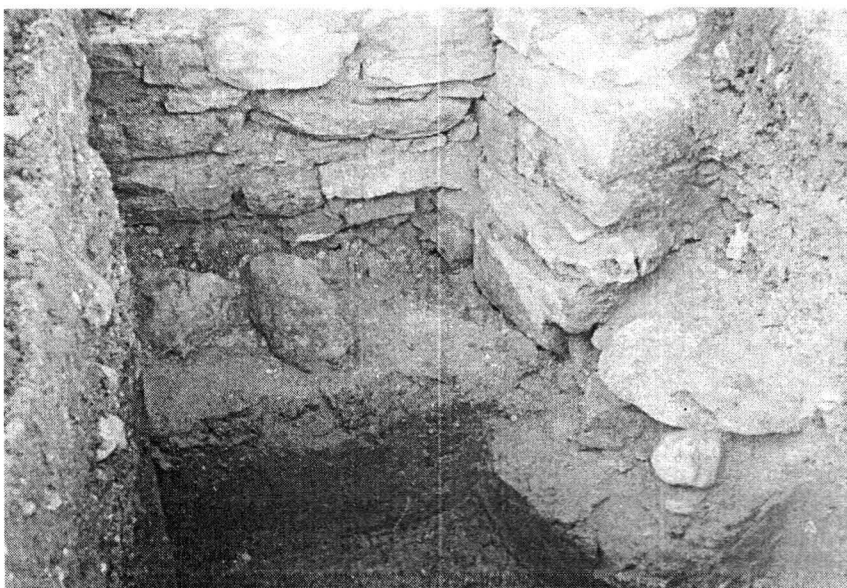
8. Fundația turnului de V, detaliu.

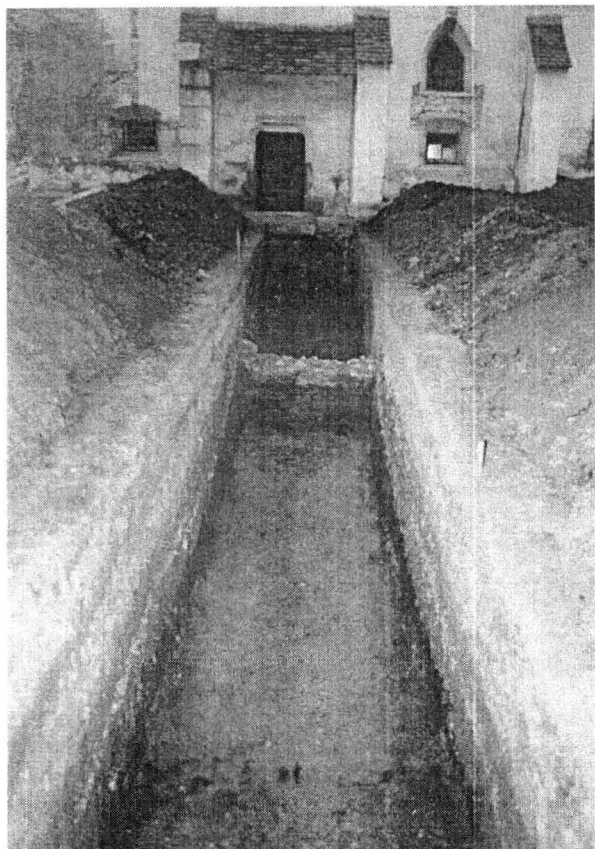
9. Secțiunea 9.
Ruina capelei sudice și ruina
absidei originale.

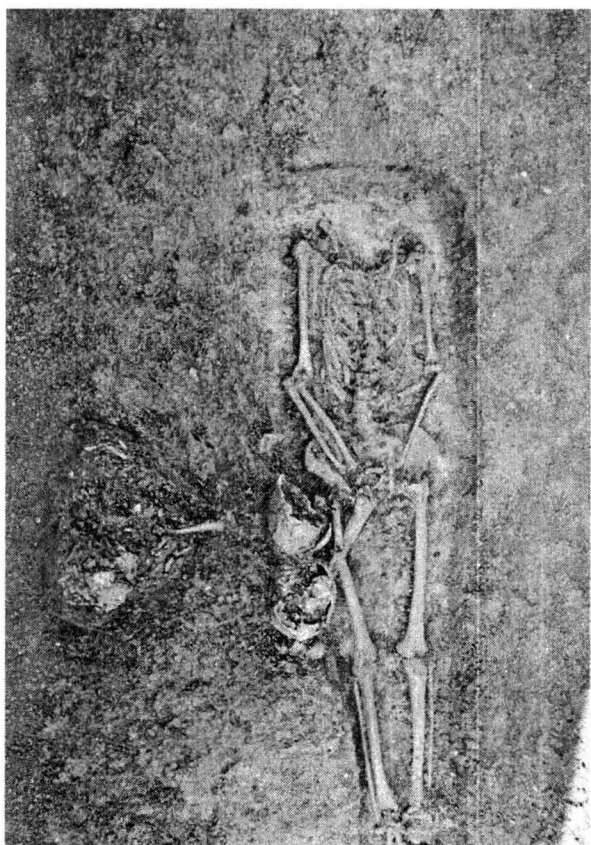
10. Secțiunea 9.
Ruina capelei sudice.

11. Secțiunea 6.
Ruina absidei originale și
zidăria clădită a absidei actuale.

12. Secțiunea 12, ruina zidului de incintă.

13. M 13, cu resturile unor morminte distruse pe grund.

